

Tilintarkastuksen ulkoinen laadunvalvonta Suomessa - Tilintarkastajien kokemuksia ja kehitysehdotuksia

**Jyväskylän yliopisto
Kauppakorkeakoulu**

Pro gradu -tutkielma

2020

Tekijä: Elmeri Joronen
Oppiaine: Laskentatoimi
Ohjaaja: Aila Virtanen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

TIIVISTELMÄ

Tekijä Elmeri Joronen	
Työn nimi	
Oppiaine Laskentatoimi	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika (pvm.) 4.5.2020	Sivumäärä 59
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tilintarkastuksen ulkoinen laadunvalvonta on tilintarkastusalaan puhuttava ja ajankohtainen aihe. Tilintarkastuksen ulkoinen laadunvalvonta on siirtynyt Patentti- ja rekisterihallituksen alaisuuteen vuonna 2016, minkä yhteydessä tilintarkastajien valvontaa ja vaatimuksia on kiristetty. Aiempaa tutkimusta tilintarkastuksen ulkoisesta laadunvalvonnasta Suomessa on tehty painottuen pieniin ja keskisuuriin tilintarkastusyhteisöihin. Tutkielma keskittyy kartoittamaan tilintarkastajien kokemuksia ja kehitysehdotuksia ulkoiseen laadunvalvontaan liittyen suuressa tilintarkastusyhteisössä.</p> <p>Tutkielman teoreettinen viitekehys sisältää kaksi osiota, joista ensimmäinen käsittelee pääosin kansainvälisiä malleja ja viitekehyksiä, sekä standardeja tilintarkastuksen laadulle. Toinen osa käsittelee tarkemmin Suomalaista tilintarkastuksen laadunvalvontaa.</p> <p>Menetelmältään tutkimus on laadullinen ja aineistona toimivat teoriaosuuden pohjalta laaditut teemahaastattelut. Haastattelut litteroitiin mahdollisimman nopeasti haastatteluiden jälkeen, minkä jälkeen niitä käsiteltiin sisällönanalyysin avulla.</p> <p>Tilintarkastuksen laadulle ei ole yksiselitteistä ja yleisesti hyväksyttyä ja kaiken kattavaa mallia, mikä nousi esille haastatteluissa, sekä osaltaan teoriaosuudessa esitellyissä viitekehyksissä ja malleissa. Korkealaatuisen tilintarkastuksen määritelmän löyhyys luo ongelmia laadunvalvonnan kannalta, sillä tilintarkastajat eivät koe ulkoisen laadunvalvonnan ja sen vaatimusten täysin kohtaavan käytännön tilintarkastustyön kanssa. Yhteenvedon todettakoon, että Patentti- ja rekisterihallituksen tilintarkastuksen ulkoinen laadunvalvonta koettiin pääsääntöisesti negatiivisena, sekä tilintarkastustyötä ja etenkin kannattavuutta haittaavana, sekä ylimääräistä stressiä aiheuttavana. Tilintarkastajien haastatteluiden pohjalta esille nousi kehitysehdotuksia- ja toiveita esimerkiksi tiiviimmälle yhteistyölle, konsultoivammalle laadunvalvonnalle, sekä nykyistä avoimemmalle vaatimuksista tiedottamiselle. Pitkällä tähtäimellä nykyisen tilanteen pelätään pahimmillaan vaikuttavan negatiivisesti tilintarkastusalan kannattavuuteen ja houkuttelevuuteen.</p>	
Avainsanat: Tilintarkastuksen laatu, laadunvalvonta, Patentti- ja rekisterihallitus	

SISÄLLYS

JOHDANTO.....	5
1.1 Tutkimuksen tausta	5
1.2 Aiempia tutkimuksia.....	7
1.3 Tutkimuskysymys ja tavoitteet.....	8
1.4 Tutkimuksen rajaukset.....	9
1.5 Tutkimuksen metodologia.....	10
1.6 Tutkimuksen rakenne.....	10
2 TILINTARKASTUS.....	12
2.1 Tilintarkastuksen historia Suomessa.....	12
2.2 Tilintarkastus, sen tarkoitus ja tavoite	13
2.3 Hyvä tilintarkastustapa.....	14
2.4 Tilintarkastaja	15
2.5 Tilintarkastajan riippumattomuus ja esteettömyys	16
2.6 Sidosryhmä- ja agenttiteoria, sekä tilintarkastus.....	16
3 TILINTARKASTUKSEN LAATU	18
3.1 Tilintarkastuksen laadun tutkimus	18
3.2 IAASB:n viitekehys tilintarkastuksen laadulle.....	20
3.3 AUDITQUAL.....	21
3.4 FRC: n viitekehys	23
3.5 Francisin viitekehys	24
3.6 ISA-Standardit	25
4 TILINTARKASTUKSEN LAADUNVALVONTA SUOMESSA	27
4.1 Taustaa.....	27
4.2 Ennakoiva valvonta	27
4.3 Jälkikäteinen valvonta	28
4.4 Kurinpidolliset seuraamukset.....	28
4.5 PRH:n laadunvalvonnan vuosiraportti	29
4.5.1 PRH:n vuosiraportti laaduntarkastuksista 2018	29

	4.5.2 Laaduntarkastusten havainnot 2018 vuosiraportin mukaan	30
5	AINEISTO JA EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	32
	5.1 Tutkimuksen metodologia.....	32
	5.2 Haastateltavien taustatiedot.....	34
	5.3 Tutkimuksen toteuttaminen ja aineiston kerääminen.....	34
6	TULOKSET	37
	6.1 Tilintarkastuksen ulkoinen laadunvalvonta yleisesti.....	37
	6.2 Tilintarkastuksen ulkoisen laadunvalvonnan laatuvaatimukset ja kuinka ne koetaan käytännön tilintarkastustyössä.....	40
	6.3 Tilintarkastuksen ulkoisen laadunvalvonnan vaikutus sidosryhmien näkökulmasta.....	43
	6.4 Tilintarkastuksen dokumentaatio.....	46
7	JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOTUTKIMUS.....	48
	7.1 Johtopäätökset ja tulosten pohdintaa.....	48
	7.2 Laatuvaatimusten vaikutukset tilintarkastustyöhön.....	48
	7.3 Tilintarkastajien kokemukset ulkoisesta laadunvalvonnasta.....	50
	7.4 Tutkimuksen arviointi.....	52
	7.5 Mahdollinen jatkotutkimus	53
	LÄHTEET	55

LYHENNELUETTELO

Big 4	KPMG, Ernst & Young, PricewaterhouseCoopers & Deloitte
FRC	Financial Reporting Council
IAASB	International Auditing and Assurance Standards Board
IFAC	International Federation of Accountants
PRH	Patentti- ja rekisterihallitus

JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta

Tilintarkastuksella tarkoitetaan yhteisöjen ja säätiöiden tilinpäätöksen, tilinpäätöksen liitteiden, kirjanpidon, sekä hallinnon tarkastusta, jonka tavoitteena on saavuttaa olennaisin osin kohtuullinen varmuus, että tilinpäätös ei sisällä olennaista virhettä, tai väärinkäytöksiä, sekä antaa oikean ja riittävän kuvan kohteen taloudellisesta tilasta. Tilintarkastusala on muuttunut ajan saatossa runsaasti ja muutos jatkuu yhä. Nykyään tilintarkastukseen kohdistuu laaja yhteiskunnallinen kiinnostus, minkä vuoksi se onkin laajalti säännelty ala. Tilintarkastusta ohjaavia säännöksiä ja lakeja asettavat esimerkiksi tilintarkastuslain säädäntö, EU- asetukset, sekä globaalit ISA- standardit. (Tomperi, 2018).

Patentti- ja rekisterihallituksen (PRH) arvion mukaan Suomessa annetaan vuosittain noin 130 000 yksittäistä tilintarkastuskertomusta. Tilintarkastuksen tarve juontuu tilintarkastusvelvollisten tarpeesta tuottaa laadukasta tilinpäätösinformaatiota. Esimerkiksi osakeyhtiössä osakkeenomistajan vastuu rajoittuu hänen sijoittamansa pääoman määrään, jolloin tilintarkastuksen tavoitteena on valvoa yhtiön toimintaa yhteiskunnan intressien puolesta, jotta omistajan rajoitettu vastuu ei loukkaa muiden sidosryhmien oikeuksia. Ammattimaisesti ja huolellisesti suoritettu tilintarkastus parantaa luonnollista kilpailua ja edistää lainmukaista toimintaa. Vaikka tilintarkastus osaltaan varjeleekin muiden, kuin omistajien oikeuksia, valitaan tilintarkastaja omistajien toimesta esimerkiksi osakeyhtiön yhtiökokouksessa. Omistajien ja muiden sidosryhmien välinen luottamus on tärkeää, mille säännöllinen ja ammattimainen tilintarkastus luo vankan pohjan. Tilintarkastettu tilinpäätös ja toimintakertomus on asiakkaille, tavarantoimittajille ja luotonantajille huomattavasti luotettavampi lähde, jonka avulla tehdä päätöksiä. (Suomen tilintarkastajat, 2019.)

Tilinpäätöksen laativat tarkastettavan yhtiön edustajat, usein hallitus, toimitusjohtaja, tai talouspäällikkö, sekä pienempien yhteisöjen tapauksessa ulkoistettu kirjanpitäjä. Ulkoistettu kirjanpito ja tilinpäätöksen laatiminen on yleistä yrityksissä, joissa ei ole resursseja, tai osaamista asianmukaisen ja riittävän taloushallinnon ylläpitoon. Ulkoistamisesta huolimatta, ovat yhtiön edusta-

jat silti vastuussa tuotetusta tilinpäätösinformaatiosta. Tilintarkastus helpottaa yrityksen johdon osaamiskuilua, eli eroa osaamisen ja vaatimusten välillä, ja luo varmuuden ulkoistettuna tuotetun informaation asianmukaisuudesta. Tilintarkastus antaa myös oivan mahdollisuuden kehittää toimintaa ja prosesseja, sillä tilintarkastaja on kertyneen ammattitaitonsa ja kokemuksen myötä usein erinomainen ja luotettava neuvonantaja. Tilintarkastajan kokemuksesta voi olla hyötyä esimerkiksi raportointijärjestelmien ja -prosessien kehittämisessä, sekä veroilmoituksen täyttämiseksi. (Suomen tilintarkastajat, 2019.)

Tilintarkastuksen lakisääteisen aseman ja yhteiskunnallisen mielenkiinnon vuoksi tilintarkastus on laajasti säännelty ja viranomaisten toimesta valvottu ala. Suomessa tilintarkastajien valvontaa hoitaa Patentti ja rekisterihallitus (PRH). Tilintarkastajien valvonta keskittyy tilintarkastusaineiston laadun varmistukseen, sekä tarkastukseen. Yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajille suoritetaan laaduntarkastuksia vähintään kolmen vuoden välein, kun muiden yhteisöjen tilintarkastajille vähintään joka kuudes vuosi. (Patentti- ja rekisterihallitus, 2019a.)

Tilintarkastusta ja tilintarkastajien laatua koskevat vaatimukset ovat kiristyneet huomattavasti. Vuosituhannen alkupuolella tilintarkastuksen luottamus koki kolauksen lukuisten kirjanpito- ja tilintarkastusskandaalien vuoksi. Esimerkkinä maailmanlaajuista huomiota saaneesta skandaalista voidaan tuoda esille Enron- nimisen yhtiön ja sen tilintarkastusyhteisön Arthur Andersenin kaatumisen ja väärinkäytökset. Kyseinen tapaus toi esille globaalin tarpeen tiukemmalle tilintarkastuksen sääntelylle ja valvonnalle. (García Osma ym. 2014.)

Suomessa tilintarkastusta valvova viranomainen on ollut vuodesta 2016 alkaen Patentti- ja rekisterihallitus, eli PRH, jonka tehtävänä on valvoa, että tilintarkastajat toimivat tilintarkastuslain, sen nojalla annettujen säännösten, sekä julkishallinnon ja -talouden tilintarkastuksesta annetun lain mukaisesti. PRH suorittaa tilintarkastajien laadunvalvontaa ennakkoon tehtävien, säännöllisten laaduntarkastusten avulla, sekä jälkikäteisenä laaduntarkastuksena yksittäistapauksissa. (Patentti- ja rekisterihallitus, 2019b.) Tilintarkastuksen ammattilaisten keskuudessa valvonnan siirtyminen PRH: n alaisuuteen on otettu vaihtelevasti vastaan. Kiesin (2018) mukaan on havaittu, että tilintarkastusvalvonnan muutoksen odotetaan lisäävän hallinnollista taakkaa, sekä kustannuksia, joiden lisäksi tilintarkastuksen houkuttelevuuden alana pelätään kärsivän ankaramman vahingonkorvaus- ja seuraamusjärjestelmän vuoksi. Tilintarkastusvalvonnan siirtyminen PRH: lle juontaa juurensa tilintarkastuslain uudistukseen, joka astui voimaan 1.1.2016. Uuden tilintarkastuslain myötä uusittiin lisäksi tilintarkastajien tutkintojärjestelmä, sekä yhtenäistettiin yksityisen ja julkisen sektorin järjestelmät. Siinä missä ennen tilintarkastajan oli mahdollista suorittaa erikseen HTM-, KHT- ja JHTT- tilintarkastajan tutkinnot, nykyisen tutkintojärjestelmän myötä jokainen tilintarkastaja suorittaa ensin HT- tilintarkastajan perustutkinnon, jonka jälkeen hänen on mahdollista suorittaa KHT- ja JHT- erikoistumistutkinnot.

Tilintarkastuslain ja valvonnan muutos on ilmiönä tuore, jonka vuoksi aihe on erityisen mielenkiintoinen, koska tilintarkastajien kokemat vaatimukset ovat kasvaneet muutoksen myötä suuresti, kuten myös vaatimusten laiminlyönnistä johtuvat seuraamukset. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää miten

tilintarkastajat kokevat tilintarkastuksen ulkoisen laadunvalvonnan ja miten se vaikuttaa käytännön tilintarkastustyöhön suurissa tilintarkastusyhteisöissä. Tutkimuksessa keskitytään PRH:n asettamiin laatuvaatimuksiin ja tilintarkastajien arvioihin siitä, miten laatuvaatimukset vaikuttavat käytännössä tilintarkastustyöhön ja miten kasvaneet vaatimukset ja seuraamukset vaikuttavat alaan. Aihe on yhä ajankohtainen, sillä tilintarkastuslain muutoksesta on kulunut alle neljä vuotta ja aihe herättää yhä runsaasti keskustelua tilintarkastajien keskuudessa. Alalla työskennellessäni olen kuullut puhuttavan epäselvistä ja tilintarkastajien näkökulmasta turhan suurista vaatimuksista, jotka aiheuttavat epäietoisuutta alalla. Penttinen (2018) toi tutkimuksessaan lisäksi esille tilintarkastajien kritiikkiä ulkoista laadunvarmistusta kohtaan. Esimerkiksi laadunvarmistuksen byrokraattisuus, tilintarkastusyhteisön koon huomiotta jättäminen keräsivät kritiikkiä, joiden lisäksi tilintarkastajat toivoivat laaduntarkastuksen olevan konsultoivampaa.

1.2 Aiempia tutkimuksia

Tilintarkastusvalvonnan siirtyminen PRH:n alaisuuteen on ilmiönä tuore, jonka vuoksi suoraan aiheeseen liittyvää tutkimusta on niukasti. Tilintarkastus on historiallisesti ollut suosittu ja laajalti tutkittu aihe. Tilintarkastuksen tutkimusperinne on keskittynyt tyypillisesti suurimpiin tilintarkastusyhtiöihin. Viimeaikaisista tutkimuksista Suomessa tilintarkastuksen laadunvalvonnasta tilintarkastuslain muutoksen jälkeen on tehnyt esimerkiksi Penttinen (2018), joka tutki kuinka pienten ja keskisuurten yritysten auktorisoidut tilintarkastajat kokevat laadun, erityisesti tilintarkastusvalvonnan kannalta. Hänen tuloksensa toivat ilmi, että tilintarkastuksen laadun määritelmä on hyvin subjektiivinen, riippuen tarkastellaanko käsitettä tilintarkastajan, vai asiakkaan näkökulmasta. Samankaltaisen tuloksen esittivät myös Knechel ym. (2013), joiden mukaan tilintarkastuksen laatu käsitteenä saattaa tarkoittaa hyvinkin eri asiaa eri sidosryhmien kesken. Lisäksi tilintarkastuksen laatua määriteltäessä olennaista on Penttisen (2018) mukaan, että tilintarkastus on hyötyä tuottavaa ja kustannustehokasta, joka usein kytkeytyy tilintarkastajan ammattitaitoon ja kykyyn keskittää merkittävät resurssit tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta olennaisiin eriin. Lisäksi Ahvonen (2018) on tutkinut Pro Gradu- tutkielmassaan laadunvalvontaa pienissä tilintarkastusyhteisöissä. Tutkimuksessaan Ahvonen keskittyi erityisesti pieniin tilintarkastusyhteisöihin, sekä niiden keinoihin ylläpitää laatua ja seurata kansainvälisiä laatustandardeja. Ahvonen toteaa tutkimuksena tuloksissa, että tilintarkastajat kokevat ammattitaidon ja koulutukset yhtenä merkittävimmistä keinoista kohentaa tilintarkastuksen laatua. Ahvonen tuo tutkimuksessaan lisäksi esille, että osassa pienissä tilintarkastusyhtiöissä kansainväliset tilintarkastusstandardit, joiden tarkoitus on harmonisoida alaa globaalisti, saattoivat olla vieraita, tai niitä ei osattu soveltaa. Hänen mukaansa pienissä tilintarkastusyhteisöissä ei usein koeta kansainvälisiä standardeja tärkeiksi, sillä asiakaskunta koostuu kotimaisista, pääosin pienistä ja mikroyrityksistä. Huolimatta tilintarkastusalalla vallitsevasta epäluulosta ja kritiikistä kasvaneita laadunvalvonnan kriteereitä kohtaan, koetaan ulkoisella laadunvarmistuksella

olevan suuri merkitys tilintarkastuksen laatuun ja PRH: n laadunvarmistus koetaan laatua ja uskottavuutta ylläpitävänä mekanismina. (Ahvonen, 2018).

Tilintarkastuksen laatu on laajalti tutkittu aihealue, jolle ei kuitenkaan ole kyetty laatimaan yksiselitteistä määritelmää. Tilinpäätöksen lopulliselle käyttäjälle tilintarkastuksen laatu voi tarkoittaa yksinkertaisesti, että tilinpäätös on oikein, kun taas tilintarkastajan mielestä laatu voi tarkoittaa ulkoisen laadun tarkastuksen läpäisemistä. Eräs laajalti käytetty tilintarkastuksen laatu kuvaavista viitekehyksistä on Duffin (2004; 2009) kehittämä AUDITQUAL, joka pohjautuu Parasurmanin ym. (1988) kehittämään SERVQUAL- viitekehykseen, joka pyrkii määrittelemään palvelun laadun tekijöitä. AUDITQUAL- mallissa tilintarkastuksen laatu on jaettu kahteen pääryhmään, tekniseen laatuun ja palvelun laatuun, jotka sisältävät esimerkiksi tilintarkastusyhteisön aseman, tilintarkastajan riippumattomuuden, osaamisen, reagointikyvyn, ei-tilintarkastuspalvelut ja kyvyn ymmärtää asiakasta. (Duff, 2004, 10.) Tuoreempaa viitekehystä tilintarkastuksen laadun määrittelyyn tarjoaa Knechel & Shefchik (2014, 131), joiden viitekehyksessä yhdistyvät panokset, prosessit ja tulokset, sekä Francis (2011, 126), jonka viitekehyksessä laatuun vaikuttavat panokset, prosessitekijät, tilintarkastusyhteisöt, tilintarkastusala- ja markkinat, instituutiot ja taloudelliset seuraukset tilintarkastuksen tuotoksista. Tilintarkastuksen laatuun liittyviä malleja ja viitekehyskiä käsitellään tarkemmin kappaleessa kolme.

Tilintarkastuksen laatua on tutkittu lisäksi tilintarkastusyhteisön koon näkökulmasta. On havaittu, että suuremmat tilintarkastusyhteisöt kykenevät tuottamaan parempaa laatua. Suuremmilla tilintarkastusyhteisöillä on tyypillisesti laajemmat resurssit käytössään, minkä vuoksi ne pystyvät sitouttamaan ja hankkimaan ammattitaitoisempia työntekijöitä. (DeAngelo, 1981; Palmrose 1988,55.) Toisaalta Louis (2005, 77) on todennut, että pienet tilintarkastusyhteisöt kykenevät vastaavaan laatuun, kuin suuret tilintarkastusyhteisöt, jonka lisäksi hän nosti esille, että pienet tilintarkastusyhteisöt ovat paremmin tietoisia paikallisista markkinoista ja panostavat enemmän asiakkuussuhteisiinsa.

1.3 Tutkimuskysymys ja tavoitteet

Tämän tutkielman tarkoituksena on tutkia tilintarkastuksen ulkoisen laadunvalvonnan vaikutuksia tilintarkastustyöhön, sekä tilintarkastajien kokemuksia laadunvalvonnasta suuressa tilintarkastusyhtiössä. Tutkimuskysymyksiksi muotoutuivat seuraavat:

Tutkimuskysymys 1: Miten Patentti- ja rekisterihallituksen tilintarkastukselle asettamat laatuvaatimukset ja laadunvalvonta koetaan käytännön tilintarkastustyössä suuressa tilintarkastusyhteisössä?

Tutkimuskysymys 2: Miten suuressa tilintarkastusyhteisössä työskentelevät tilintarkastajat kehittäisivät Patentti- ja rekisterihallituksen laadunvalvontaa ja tilintarkastuksen laatua?

1.4 Tutkimuksen rajaukset

Aiemmat tilintarkastuksen laatua ja PRH:n valvontaan siirtymistä Suomessa käsittelevät tutkimukset (Ahvonen, 2018; Penttilä, 2018) tarkastelevat tilintarkastuksen laatua ja tilintarkastusvalvontaa pienten ja keskisuurten yritysten näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa keskitytään ensisijaisesti suuriin tilintarkastusyhteisöihin, joita kutsutaan Big- 4 yrityksiksi. Nämä Big 4- yritykset, joihin kuuluvat PricewaterhouseCoopers Oy (PWC), KPMG Oy Ab (KPMG), Ernst & Young Oy (EY) ja Deloitte & Touche Oy (Deloitte) hallitsevat yhdessä merkittävää osaa Suomen tilintarkastusmarkkinasta. PRH:n vuoden 2015 markkinaseurantaraportin mukaan 905, eli noin 59% Suomen tilintarkastajista työskenteli tilintarkastusyhteisöissä joista 497, eli noin 55% työskenteli Big 4- yrityksissä. Lisäksi noin 57% 130 000:sta Suomessa 2015 suoritetusta tilintarkastuksesta oli Big 4- yritysten suorittamia. (Patentti- ja rekisterihallitus, 2016.) Tutkimuksen rajaus ainoastaan Big4- yrityksiin tuottaa osaltaan kattavan otannan koko suomalaisesta tilintarkastusalaista, ja samalla tuottaa lisäarvoa aiempien tutkimusten rinnalla kattaen suurimmat tilintarkastusyhteisöt. Tutkimuksen haastatteluihin kutsuttiin EY:n ja KPMG:n tilintarkastajia, joiden yhteinen osuus kaikista Big 4- yritysten 32 039:stä suoritetusta tilintarkastuksesta on 21 700, eli noin 68%. Kiireestä ja aikataulullisista ongelmista johtuen lopullisista haastateltavista kaikki työskentelivät KPMG:llä, sillä haastatteluajoja ei saatu sovittua EY:n tilintarkastajien kanssa. PRH:n laadunvalvontaprosessi on lähtökohtaisesti samanlainen jokaisen tilintarkastusyhteisön kohdalla, joten tutkimuksen kannalta ei ole välttämätöntä laajentaa otantaa useampaan Big 4- yhtiöön, mutta on huomioitava, että tutkimuksen tuloksia ei voida yleistää koskemaan kaikkia Big 4- yhtiöitä. Käytännössä useita Big 4- yrityksiä kattava aineisto olisi pitänyt toteuttaa kyselytutkimuksena, jolloin vaarana olisi ollut vastauksien ja aineiston pintapuolisuus ja matala vastaamisaste. Rajausta tukee myös PRH: n (2018) vuosiraportti laaduntarkastuksista, joissa Big 4- yritysten laadunvarmistukseen valituista 47 tilintarkastuksesta 21, eli noin 45% KPMG:n suorittamia, joten KPMG:n voidaan katsoa olevan ylliedustettuna vuoden 2018 laadunvalvonnassa, minkä vuoksi on perusteltua painottaa haastatteluja juuri KPMG:n työntekijöihin. (Patentti- ja rekisterihallitus, 2018.) Tässä tutkimuksessa keskitytään kuitenkin yksittäisten tilintarkastajien kokemuksiin, ei kokonaisten tilintarkastusyhteisöjen. Rajauksen tarkoituksena on helpottaa ja tehostaa haastatteluja ja haastattelukutsuja, eikä niinkään rajata itse tutkimuksen tuloksia ja yleistää saatuja tuloksia tilintarkastusyhteisön tasolle asti.

Tilintarkastuksen merkittävimmät sidosryhmät voidaan jakaa viiden ryhmään: asiakas, tilintarkastaja, tai tilintarkastusyhteisö, rahoittajat, julkisen edun säätelijät, kuten viranomaiset ja tilintarkastusalan yhteisöt (Sutton & Lampe, 1991, 275). Tässä tutkimuksessa tilintarkastuksen laadun käsittely rajataan tilintarkastajan ja julkisen edun säätäjän, tässä tapauksessa tilintarkastusta valvovan viranomaisen Patentti- ja rekisterihallituksen näkökulmaan. Muut sidosryhmät jäävät siis rajauksen ulkopuolelle, minkä vuoksi on huomioitava, että tutkimuksen tulokset ja johtopäätökset eivät välttämättä edusta näiden sidosryhmien näkemyksiä, sillä eri sidosryhmillä voi olla erilaiset preferenssit tilintarkastuksen laatuun liittyen. Tilintarkastusyhteisöjen näkökulmasta tutki-

mukset rajoittuvat usein ainoastaan tilintarkastajatutkinnon suorittaneisiin, eli auktorisoituihin tilintarkastajiin. Tässä tutkimuksessa laajennetaan perinteistä tutkimusasetelmaa niin, että haastatteluihin kutsutaan myös auktorisoimattomia tilintarkastajia, joilla on kuitenkin usea vuosi tilintarkastuskokemusta. Auktorisoimattomat tilintarkastajat tekevät tyypillisesti suurimman osan konkreettisesta tilintarkastustyöstä, jonka vuoksi on oleellista ottaa tutkimuksessa huomioon myös heidän näkökulmansa aiheeseen.

Tutkimuksen aineisto ja haastattelut sijoittuvat Suomen alueelle, joten alueelliseksi rajaukseksi muodostuu luonnollisesti Suomi. Big 4- yhtiöt ovat monikansallisia ja globaaleita yritysten verkostoja, joilla on toimintaa kymmenissä eri maissa, tutkimuksen rajauksen vuoksi on huomioitava, että tulokset ja johdopäätökset koskevat vain Suomessa toimivia Big-4 yrityksiä ja niiden osia, eikä tutkimuksesta voi muodostaa kokonaisia Big 4- yrityksiä koskevia päätelmiä.

Tilintarkastusala ja sitä koskeva lainsäädäntö muuttuu jatkuvasti, minkä vuoksi tutkimuksella voidaan nähdä olevan myös ajallinen raja. Tutkielma sijoittuu nykyisellään voimassa olevaan sääntelyyn ja realiteetteihin. Lainsäädäntö ja vaatimukset tilintarkastuksen laadulle voivat muuttua nopeasti, mikä voi muuttaa tilintarkastajien näkemyksiä, sekä PRH:n laatuvaatimuksia, tai jopa tilintarkastusta valvovaa viranomaista.

Tutkimuksessa haastatellaan tilintarkastajien näkemyksiä PRH:n tilintarkastusvalvonnan laatuvaatimuksista, sekä yleistä näkemystä tilintarkastuksen laadun tekijöihin ja siihen vaikuttaviin tekijöihin. Tutkimuksessa ei syvennyttä kaikkiin tilintarkastuksen laadun kriteereihin, vaan tutkimuksen haastatteluteemat laaditaan PRH:n (2018) laaduntarkastuksen vuosiraportin pohjalta. PRH nostaa raportissaan esille painopistealueita, joihin se keskittää tarkastusresurssejaan. Raportista haastatteluihin nostetaan liikevaihto, vaihto-omaisuus, olennaisuus ja dokumentointi. Tutkimuksen haastattelujen teemojen valintaa ja PRH:n laaduntarkastuksen raporttia käsitellään myöhemmin tarkemmin.

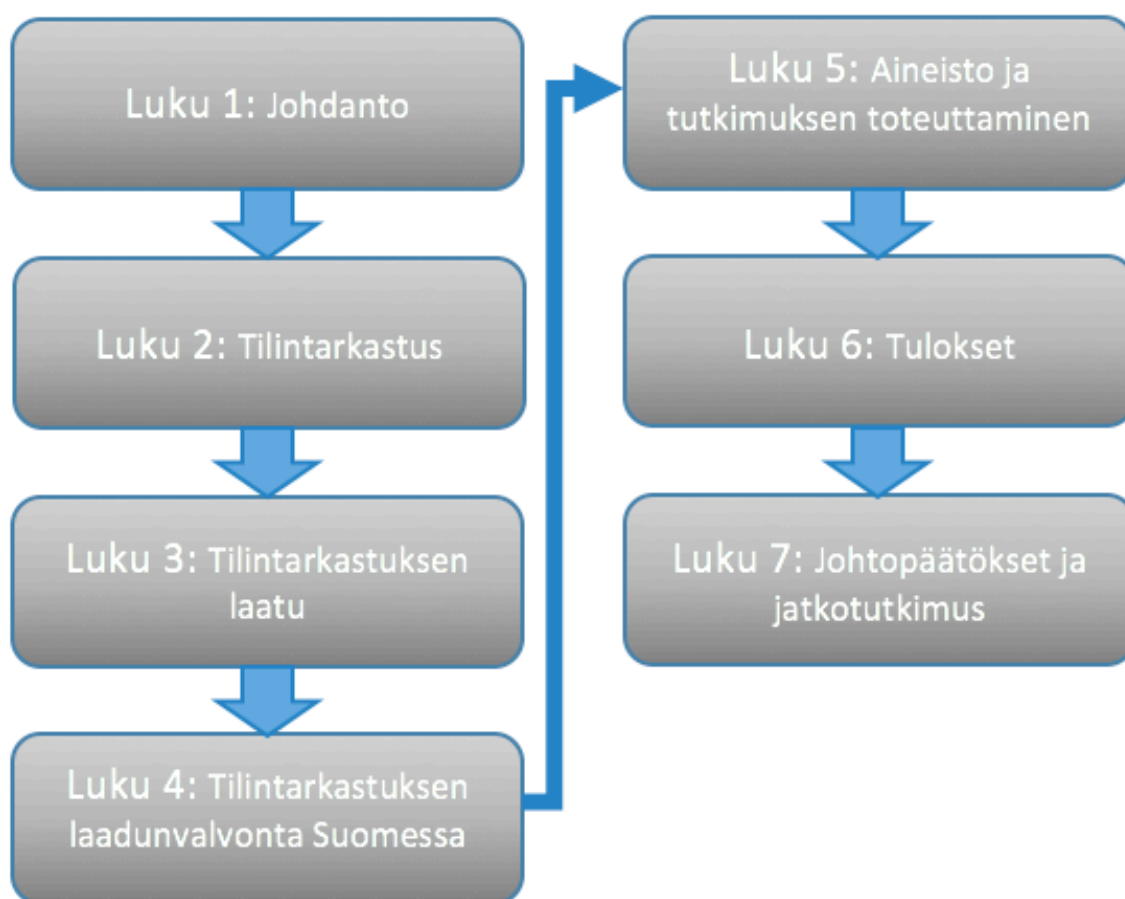
1.5 Tutkimuksen metodologia

Tutkielma toteutetaan laadullisena, eli kvalitatiivisena tutkimuksena. Tutkimuksen tavoite on kuvailta ja kartoittaa tilintarkastajien kokemuksia ulkoisesta tilintarkastuksen laadunvalvonnasta. Tutkimus suoritetaan teemahaastattelujen avulla, joilla kerätään aineisto, eli havainnot, joita tulkitaan teorialuvuissa määritetyn teoreettisen viitekehyksen mukaisesti. Tutkimuksen aineiston keräämiseksi valikoitui puolistrukturoitu haastattelu, eli teemahaastattelu, joka on Hirsjärven ja Hurmeen (2008, 44) mukaan lomakehaastattelun ja strukturoimattoman haastattelun välimuoto. Tutkimuksen metodologiaa käydään tarkemmin läpi luvussa viisi

1.6 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen rakenteessa on pyritty johdonmukaisuuteen ja tutkimuksen alus- taustoitetaan tutkimuksen aiheelle olennaista taustaa. Tutkimuksen toisessa luvussa käydään läpi tilintarkastuksen historiaa Suomessa, sekä yleisesti tilin-

tarkastukseen liittyvää teoriaa ja sääntelyä. Kolmannessa luvussa keskitytään tilintarkastuksen laatuun ja siihen liittyviin teorioihin ja viitekehyksiin, joiden avulla pyritään luomaan kattava käsitys olennaisimmista tilintarkastuksen laatuun vaikuttavista tekijöistä. Neljännessä luvussa käsitellään ulkoista tilintarkastuksen laadunvalvontaa Suomessa. Tutkimus noudattaakin hyvin perinteistä laadullisen tutkimuksen kulkua, sillä tutkimuksen alussa pyritään perehtymään syvällisesti aihetta määrittäviin teorioihin ja viitekehyksiin, joiden pohjalta koottujen haastattelujen pohjalta toteutetaan tutkimuksen empiirinen osuus. Viides luku käsittelee tutkimuksen aineistoa ja tutkimuksen toteutusta. Kuidennessa luvussa kuvaillaan aineiston pohjalta saatuja tuloksia. Viimeisessä, luvussa seitsemän, nivotaan yhteen tutkimuksen johtopäätökset ja pohditaan mahdollisia aiheita jatkotutkimukselle. Tutkimuksen kulku ja rakenne kuvattu kuviossa 1.

Kuvio 1: Tutkimuksen kulku

2 TILINTARKASTUS

2.1 Tilintarkastuksen historia Suomessa

Suomessa nykyinen tilintarkastusjärjestelmä on pitkän aikavälin ja kehityksen tulos. Tilintarkastusjärjestelmä on muotoutunut ammattikäytäntöjen ja sääntelyn myötä palvelemaan niin tilintarkastuskohteiden, kuin tilintarkastajien ja valvovien elinten ja instituutioiden etua ja pyrkimyksiä. Alkujaan tarve tilintarkastukselle syntyi, kun liike-elämä kasvoi ja monipuolistui, jonka myötä yhä useammalle yrittäjälle tuli tarve vieraalle pääomalle. Tuolloin, 1800-luvulla, yhtiöiden lainoittaminen oli hyvin riskialtista, minkä vuoksi riskin kantavat sijoittajat tahtoivat tietää mikä on heidän sijoituksensa tila - onko se käytetty, säilytetty ja miten se on tuottanut. Sijoittajat eivät useinkaan ole yrityksen omistajia, jonka vuoksi heillä oli hyvin rajattu pääsy yrityksen tietoihin. Sijoittajat ja muut sidosryhmät kokivat lopulta tarvitsevansa erillisen luotettavaksi ja riippumattomaksi koetun elimen valvomaan heidän etujaan. (Kosonen 2005, 30.)

Tilintarkastusta on tosiasiaassa ollut olemassa jo ennen varsinaisen tilintarkastusinstituution kehittymistä. Ensimmäiset viitteet tilintarkastukseen Suomessa löytyvät 1600-luvulta, jolloin on havaittu suoritettua kauppakomppanioiden tilintarkastusta. (Usva, 1957, 7.) Ensimmäiset lakiin kirjoitetut maininnat varsinaisesta tilintarkastuksesta ilmestyivät vuonna 1895 ensimmäisen osakeyhtiölain mukana. Tästä hetkestä voidaan katsoa alkaneen Suomalaisen lakisääteisen tilintarkastuksen historian. Laki oli kuitenkin sanamuodoissaan ja määräyksissään niukka, mutta lain tulkinnan pohjalta muotoutunut oikeuskäytäntö ja tulkinnat ovat luoneet pohjan nykyiselle tilintarkastukselle. (Kosonen 2005, 36.)

Tilintarkastuksen kehitys oli pitkään hidasta, johtuen suppeasta lainsäädännöstä, mutta 1970-luvulle tultaessa kehittyvä tietotekniikka alkoi kiihdyttää tilintarkastuksen kehitystä ja tietotekniikasta muotoutui lopulta tilintarkastajien tärkein työväline. Teknologisten ja menetelmällisten muutosten lisäksi tilintarkastuksen luonne on muovautunut ajan saatossa. Alun perin tilintarkastus oli luonteeltaan puhtaasti varmennuspalvelu, joka kohdistuu yrityksen kirjanpitoon ja hallintoon. Nykyinen tilintarkastuksen kehitys on

kuitenkin muovannut tilintarkastusta konsultoivampaan suuntaan. Tilintarkastusasiakkaiden konsultointi on kuitenkin herättänyt julkista keskustelua siitä, missä tilanteessa tilintarkastaja menettää riippumattomuutensa konsultoinnista johtuen. (Kosonen 2005, 192.)

2.2 Tilintarkastus, sen tarkoitus ja tavoite

Tilintarkastus on yrityksen, tai muun organisaation toiminnastaan antaman informaation riippumatonta tutkimista, tavoitteena ilmaista käsitys tilinpäätöksestä ja siihen rinnastettavasta informaatiosta (Tomperi, 2018). Tarpeen tilintarkastukselle luo yksilöiden, ja eri ryhmittymien tarve informaatiolle, jonka oikeellisuus ja luotettavuus on varmistettu. Yksilöt ja ryhmittymät eivät usein itse pysty varmistumaan taloudellisen informaation laadusta, tai niillä ei ole resursseja varmistamiseen. Näin ollen yksilöt, yritykset, valtio ja koko yhteiskunta eivät ilman ulkopuolista informaation tarkastusta välttämättä pysty varmistumaan, että osapuolien kohtelu on tasapuolista, tai, että heidät etuaan ei vahingoiteta. (Riistama 1999, 23-34.) Lakisääteinen tilintarkastajien suorittama taloudellisen tiedon varmentaminen on keskeisin taloudellisen informaation varmennustapa. Tilintarkastus on Suomessa asetettu lakimääräiseksi, joskin tilintarkastusvelvollisuudelle on poikkeuksia, esimerkiksi kaikkein pienimmät yhtiöt ovat vapautettuja tilintarkastuksen pakollisuudesta. (Tomperi, 2018.) Tilintarkastus ja sen prosessit ovat Horsmanheimon ym. (2007) mukaan samankaltaisia huolimatta siitä onko tarkastuksen kohteena yksityinen yhteisö, säätiö, valtio, kunta, tai seurakunta ja niiden hallinto. Esimerkkeinä eroavasta tilintarkastusprosessista voidaan esittää kuntatarkastuksessa tilintarkastajan tehtäviin sisältyviä valtionosuuksien ja sisäisen valvonnan järjestämiseen liittyviä erityisiä tehtäviä. Toisaalta samankaltaisuutta lisää kuntien ja yleisesti julkisen sektorin kasvanut konserniajattelu ja yhtiöittäminen, joiden myötä kuntatarkastuksen luonne siirtyy lähemmäs tavallista yksityisten yritysten tilintarkastusta. Julkisen sektorin yhtiöittäminen on todennäköisesti trendi, joka tulee yhä jatkuamaan ja muuttamaan julkisen sektorin tilintarkastusta, sillä kunnilla on lähtökohtaisesti velvollisuus yhtiöittää kilpailullisilla markkinoilla toimivia yhtiöitään, jolloin kuntien omistamat osakeyhtiöt lisääntyvät. (Kihn ym. 2015, 19-32.)

Tilintarkastuksen tavoitteena on selvittää, onko tilinpäätös laadittu oikein ja lakien mukaisesti ja onko hallinto toiminut lakien ja säädösten mukaisesti johtaessaan organisaatiota. Tilintarkastuksen tavoitteet voidaan yleisesti jakaa neljään osaan: 1) Sisäisten kontrollien olemassaolon ja toimivuuden tarkastaminen, 2) Rahavarojen olemassa- ja tallella olon varmistaminen, 3) Kirjanpidon ajantasaisuuden varmistaminen ja 4) Likvidien rahojen hallinnoinin tarkastaminen (Riistama 1999, 91-92). Tomperi (2018) puolestaan kuvailee lakisääteisen tilintarkastuksen tavoitetta tilintarkastajan antaman lausunnon kautta ja hänen lausuntonsa tueksi keräämän informaation kautta. Tomperin mukaan tilintarkastuksen tavoitteena on selvittää antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan tarkastettavan taloudellisesta tilanteesta ja toiminnan tuloksesta, täyttääkö tilinpäätös lakisääteiset vaatimukset, onko toimintakertomus laadittu säännösten mukaisesti ja vastaako se tilinpäätöksen tietoja. Näiden lisäksi tilintarkastajan tulee varmistua tarkastuksen kohteen hallinnon asiallisuudesta.

Tilintarkastuksen lopullinen tavoite on, että tilintarkastaja on tarkastanut tilinpäätöksen ja varmistunut sen oikeellisuudesta, sekä suorittanut hallinnon tarkastuksen. Tilintarkastajan lausunnossa otetaan kantaa tilinpäätöksen ja kirjanpidon olennaiseen oikeellisuuteen taloudellisesta tilanteesta ja tuloksen muodostumisesta. Lisäksi lausunnossa tulee ottaa kantaa, onko tilinpäätös ja toimintakertomus laadittu lakien ja sääntöjen mukaisesti. Tilintarkastus ja tilintarkastajan lausunto ei edellytä täyttä varmuutta toiminnan ja tilinpäätöksen oikeellisuudesta, vaan tavoitteena on saada kohtuullinen varmuus tilintarkastusevidenssiin perustuen. (Tomperi 2018.)

2.3 Hyvä tilintarkastustapa

Hyvä tilintarkastustapa tarkoittaa huolellisten ammattihenkilöiden yleisesti noudattamaa tilintarkastuskäytäntöä, joka sitoo jokaista tilintarkastajaa. Tilintarkastuslaki velvoittaa tilintarkastajan noudattamaan hyvää tilintarkastustapaa, joka ohjaa tilintarkastajan toimintaa hänen suorittaessaan lain mukaisia, sekä muita tilintarkastajalle kuuluvia tehtäviä. Tilintarkastajalla on siis velvollisuus, että hänen työnsä noudattaa:

- Ajankohtaisia ja soveltuvia lakeja, säädöksiä ja asetuksia
- Kansainvälisiä tilintarkastusalan standardeja
- Ammattieettisiä periaatteita
- Tuomioistuinten ratkaisuja, sekä viranomaisten päätöksiä

Tilintarkastustyön kannalta oleellisin työtä ohjaava laki on tilintarkastuslaki. Ammattieettistä toimintaa ja periaatteita valvoo ja säätelee kansainvälinen tilintarkastajaliitto IFAC ja sen eettiset säännöt. Alakareen ym. (2008) mukaan tilintarkastajan ammattieettisten periaatteiden mukaisesti tilintarkastajan tulee yleinen etu huomioiden rehellisesti, objektiivisesti, ammattitaitoisesti ja huolellisesti suorittaa laissa määritetyt tehtävät. Tilintarkastusalan kansainväliset standardit ovat IFAC:n alaisen IAASB:n laatimia. Lisäksi hyvään tilintarkastustapaan ja sen tarkasteluun on otettava huomioon tuomioistuimen antamat päätökset, Valtion tilintarkastuslautakunnan ratkaisut, sekä PRH:n antamat ohjeet, lausunnot ja ratkaisut. Tilintarkastajien toimintaa ja hyvää tilintarkastustapaa valvoo Suomessa Patentti- ja rekisterihallitus, eli PRH. (Patentti- ja rekisterihallitus 2019).

Hyvää toimintatapaa koskevia normistoja on myös muilla toimialoilla, kuten hyvä asianajotapa, tai hyvä kirjapitotapa, joihin hyvä tilintarkastustapa on verrattavissa. Normiston tarkoitus on tukea ja auttaa alan sidosryhmiä arvioimaan palvelujen laatua, sisältöä ja itsensä sekä toisten toimijoiden toimien oikeellisuutta ja asianmukaisuutta. Hyvä tilintarkastustapa tähtää tilintarkastuksen tärkeimpänä tavoitteena pidettyyn riippumattomuuteen, jolloin tilintarkastajan tuottama informaatio, sekä lausunnon myötä tilinpäätös voidaan katsoa olevan varmistettu. Tilintarkastuksen tavoite ja kohteet tulevat lain määrittelemänä, mutta todelliset toimintatavat ja miten tarkastus lopulta suoritetaan jää ammattikunnan harteille. Ammattikunnan toimista ja ratkaisuksista lopulta syn-

tyy pelisäännöt alan toimijoille, eli hyvä tilintarkastustapa. (Horsmanheimo ym. 2007, 140.)

2.4 Tilintarkastaja

Tilintarkastaja tarkoittaa tilintarkastuslaissa määriteltyä, hyväksyttyä luonnollista henkilöä, tai tilintarkastusyhteisöä. Tilintarkastuslain mukaisia hyväksytyjä tilintarkastajia ovat HT-, KHT- ja JHT-tilintarkastajat. HT-tilintarkastaja on tilintarkastajan perustutkinnon suorittanut tilintarkastaja, kun taas KHT- ja JHT-tilintarkastajat ovat perustutkinnon lisäksi suorittaneet erikoistumistutkinnot. KHT-tilintarkastaja on erikoistunut suurten ja pörssiyhtiöiden tarkastukseen soveltuvan erikoistutkinnon, kun taas JHT-tilintarkastajan erikoistumistutkinto kattaa julkishallinnon ja julkistalouden. (Tomperi, 2018).

Tilintarkastajien kelpoisuusvaatimukset tulevat tilintarkastuslasista, jonka mukaan HT- tilintarkastajaksi valittavan on oltava:

- Luonnollinen henkilö, joka ei ole konkurssissa, määrätty liiketoimintakieltoon tai vajaavaltainen ja jonka toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu ja jolle ei ole määrätty edunvalvojaa
- Henkilö, joka ei ole toiminnallaan osoittanut olevansa sopimaton tilintarkastajan tehtävään
- Suorittanut korkeakoulututkinnon, tai on vähintään seitsemän vuoden kokemus ammattimaisesta laskentatoimen, rahoituksen ja oikeudellisen alan tehtävistä
- Suorittanut tilintarkastajan tehtävään edellytettävät laskentatoimen, oikeustieteen ja muut kauppa- ja taloustieteelliset opinnot
- Hankkinut minimissään kolmen vuoden käytännön kokemuksen tilinpäätösten tai konsernitilinpäätösten tilintarkastuksesta, tai vastaavien taloudellisten laskelmien tarkastamisesta, taikka vähintään 15 vuoden käytännön kokemuksen ammattimaisesta laskentatoimen, rahoituksen ja oikeudellisen alan tehtävistä
- Suorittanut hyväksytysti HT- tilintarkastajan tutkinnon
- HT-tutkinnon hyväksytysti antanut tuomioistuimelle tilintarkastajan vakuutuksen

(Tilintarkastuslaki 6 luku 2§)

KHT- tilintarkastajan vaatimukset edellyttävät HT- tilintarkastajan tutkinnon suorittamista, joiden lisäksi KHT-tilintarkastajaksi hyväksyttävän on:

- Täytynyt suorittaa ylempi korkeakoulututkinto, toimia vähintään viisi vuotta HT-tilintarkastajana, tai oltava vähintään seitsemän vuoden työkokemus ammattimaisesta laskentatoimen, rahoituksen ja oikeudellisen alan tehtävistä
- Oltava suoritettu hyväksytysti PIE- yhteisöjen tilintarkastajan erikoistumistutkinto, eli KHT- tutkinto

Myös JHT- tilintarkastajan tutkinto edellyttää HT- tilintarkastajan tutkinnon hyväksytysti suorittamista, jonka lisäksi JHT- tilintarkastajaksi hyväksyttävän on:

- Täytynyt suorittaa ylempi korkeakoulututkinto, toimia vähintään viisi vuotta HT-tilintarkastajana, tai oltava vähintään seitsemän vuoden työkokemus ammattimaisesta laskentatoimen, rahoituksen ja oikeudellisen alan tehtävistä
- Oltava suorittanut julkishallinnon ja -talouden tilintarkastajan tehtäviin edellytettävät laskentatoimen ja oikeustieteen opinnot, tai hänellä on vähintään seitsemän vuoden työkokemus ammattimaisesta laskentatoimen, rahoituksen ja oikeudellisen alan tehtävistä
- Oltava suorittanut hyväksytysti julkishallinnon ja -talouden tilintarkastajan erikoistumistutkinto, eli JHT- tutkinto

(Tilintarkastuslaki 6 luku 3§)

2.5 Tilintarkastajan riippumattomuus ja esteettömyys

Edellä lueteltujen muodollisten kelpoisuusvaatimusten lisäksi tilintarkastajan on oltava riippumaton sekä esteetön, voidakseen toimia tilintarkastajana. Riippumattomuus tarkoittaa tilintarkastajan itsenäisyyttä suhteessa tarkastettavaan. Riippumaton tilintarkastaja ei osallistu millään muotoa asiakkaansa päätöksentekoon, hänellä ei ole taloudellisia intressejä, tai muita etuuksia tarkastuksessa olevassa asiakkaassa, eikä hän päädy tarkastamaan omaa työtään. Riippumattomuuden vaarantavat esimerkiksi osallisuus oikeudenkäyntiin, jossa tarkastuksen kohde on osallisena, läheinen suhde tarkastuksen kohteena olevan yrityksen päättävien henkilöiden kanssa, sekä painostus. Edellä mainittujen lisäksi tilintarkastajan ei katsota olevan riippumaton, jos hän on esteellinen. Esteellisyys tarkoittaa tilintarkastajan toimimista tarkastuksen kohteen päätöksenteossa, kirjanpidollisissa tehtävissä, varainhoidossa, tai palvelussuhteessa henkilöön, joka on esteellinen. Tilintarkastaja on lisäksi esteellinen omistaessaan suorasti, tai välillisesti tarkastuksen kohdetta, tai hänellä on laina, tai vakuus tarkastuksen kohteelta. Esteettömyyden vaatimukset kattavat tilintarkastajan lisäksi hänen lähipiirinsä, lähisuvun ja perheenjäsenet. (Tomperi, 2018).

2.6 Sidosryhmä- ja agenttiteoria, sekä tilintarkastus

Tilintarkastuksen tarve johtaa juurensa sidosryhmien tarpeeseen saada käyttöönsä varmistettua ja laadukasta tilinpäätösinformaatiota. Sidosryhmäteoria kuvailee sidosryhmäjaottelun avulla, keitä, tai mitä ovat keskeiset sidosryhmät, jotka kuuluvat sidosryhminä organisaation, tässä tapauksessa tilintarkastuksen piiriin. Sidosryhmäteoria pyrkii luomaan laajemman näkökulman ja näkemyksen ympäristöstä, jossa tilintarkastus toimii. Sidosryhmien jaottelulle on useita eri menetelmiä. (Harvio 2009, 7-13). Usein käytetty tapa on jaotella sidosryhmät vaikutusvallan perusteella rajattuun ja laajaan ryhmään. Rajattu ryhmä sisältää

sidosryhmät, joiden tuki ja toiminta ovat edellytys toiminnalle, esimerkiksi henkilökunta ja asiakkaat. Laajempaan ryhmään kuuluvat toimijat, jotka ovat potentiaalisia, tai joiden toimintaan organisaatio voi toimillaan vaikuttaa. (Ahlstedt & Jahnukainen, 1991, 75.) Lisäksi sidosryhmäteorian valossa sidosryhmät voidaan jaotella kolmeen ryhmään niiden organisaation kanssa olevan suhteen perusteella. Nämä ryhmät ovat markkinaympäristö, sosiaalinen ja poliittinen ympäristö, sekä tekninen ympäristö (Yläranta, 2006, 47). Jaottelusta riippumatta sidosryhmäajattelussa nousee usein esille sidosryhmien valta ja mielenkiinto vaikuttaa toimintaan, sekä sidosryhmien keskinäinen voimakkuus. Tilintarkastuksen näkökulmasta valvovilla viranomaisilla on suuri vaikutus tilintarkastusinstituution ja tilintarkastajien toimintaan, sekä suuri intressi valvonnan myötä, kun taas esimerkiksi asiakkailta on hyvin rajoitettu valta vaikuttaa tilintarkastajan toimintaan muutoin, kuin vaihtamalla tilintarkastajaa.

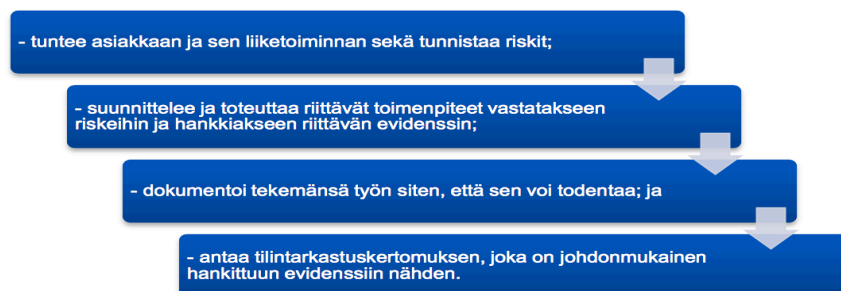
Velten ja Freidankin (2014) mukaan tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen suorittama tilintarkastus on yhtiöön sijoittaneiden, eli omistajien, lainoittajien ym. edunvalvonnan ja intressien ajamisen siirtämistä riippumattomalle taholle, eli tilintarkastajalle. Sijoittaja - Tilintarkastaja - suhdetta voidaan tarkastella agenttiteorian pohjalta, jossa tilintarkastaja nähdään sijoittajan, eli päämiehen puolesta toimivana agenttina. Tilintarkastajan, eli agentin tehtävä on toimia varmentajana ja valvojana, jotta sijoittajan ja yhtiön välillä vallitsisi luottamus. Agenttiteorian mukaan tilintarkastuksen laativalla yhteisöllä on tietoa, jota päämiehet eivät pysty varmentamaan ilman ulkopuolista apua. Tilintarkastajan tehtävä on siis varmistaa omistajien, velkojien, sekä lisäksi verottajan, ja tavarantoimittajien etuja. Tilintarkastus tuottaa agenttiteorian valossa myös varmuuden johdolle, että toiminta on lainmukaista ja asiallista, jolloin johtoa ei voida syyttää vilpistä, tai huonosta toiminnasta. (Ittonen, 2010, 4-6.) Arruñadan (2000) mukaan yhteisön ja sidosryhmien välinen tiedonvaihto on usein monimutkaista ja informaation epäsymmetrisuuden vuoksi eri osapuolien välillä ilmenee usein epäluottamusta. Tilintarkastuksen rooli agenttiteorian mukaan on vähentää yritysten ja sidosryhmien välistä epäluottamusta ja vähentää siten esimerkiksi sopimuksiin liittyviä kustannuksia. Jensenin & Mecklingin (1976) mukaan suuri osa agentti-päämies- suhteen kustannuksista syntyy johdon toimien valvonnasta. Tilintarkastus vähentää osapuolien välistä epäluottamusta ja näin ollen valvonnasta koituvia maksuja.

3 TILINTARKASTUKSEN LAATU

3.1 Tilintarkastuksen laadun tutkimus

Tilintarkastuksen laatu on paljon väitelty, mutta vain vähän ymmärretty käsite, jota on tutkittu vuosikymmeniä, eikä sille ole saatu yhtenäistä määrittelyä, puhumattakaan keinoista mitata sitä luotettavasti (Knechel ym. 2015, 1). Tilintarkastuksen laatu on hyvin monimutkainen käsite, jota on tutkittu runsaasti historian saatossa. Tutkielman kannalta on olennaista perehtyä syvällisesti tilintarkastuksen laadun määritelmiin ja sen osatekijöihin, koska tilintarkastuksen laatu on keskeisin alue, johon tutkielma, sekä suoritettavat haastattelut nojaavat. Lisäksi tilintarkastuksen laatu on seikka, johon viranomaisvalvonta, eli tutkielman kontekstissa PRH keskittää valvontansa. Tämän vuoksi on oleellista käydä läpi tilintarkastuksen laadun käsitettä ohjaavia malleja ja viitekehyksiä. Kuten jo aiemmin todettu, tilintarkastuksen laadulle ei ole kyetty kehittämään kaiken kattavaa määritelmää, vaan se on parhaimmillaankin hyvin subjektiivinen käsite. Eräs varhaisista tilintarkastuksen laadun määritelmistä on DeAngelon (1981) määritelmä, jossa hän jakaa tilintarkastuksen laadun kompetenssiin ja riippumattomuuteen. Kompetenssi, eli ammattitaito liittyy tilintarkastajan kykyyn havaita ja tunnistaa virheellisyydet ja riippumattomuus tämän kykyyn ja halukkuuteen raportoida virheellisyyksistä. Samansuuntaiseen määritelmään on päätyneet Arruñada (2000), joka jakaa tilintarkastuksen laadun tekniseen osaamiseen, eli kykyyn tarkastaa tilinpäätöksen erät ja havaita virheet, sekä riippumattomuuteen, eli haluun ja todennäköisyyteen tuottaa riippumaton ja objektiivinen näkemys.

Patentti- ja rekisterihallituksen (2018) mukaan tilintarkastuksen laadun ytimessä on riippumaton ja asianmukaisesti valittu tilintarkastaja, joka:

Kuvio 2: Tilintarkastuksen laatu PRH:n määritelmän mukaan (Patentti- ja rekisterihallitus, 2018, 29)

Niin PRH, kuin DeAngelo siis asettavat laadukkaalle tilintarkastukselle lähtökohdaksi tilintarkastajan kompetenssi, eli ammattitaidon, jolla tilintarkastaja tunnistaa asiakkaan ja sen toiminnan olennaiset riskit, sekä keskittää olennaiset tarkastusresurssit näille osa-alueille.

Tarkemman määrittelyn tilintarkastuksen laadun tekijöistä ovat laatineet Lin & Hwang (2011, 68-69), joiden mukaan tilintarkastuksen laatuun vaikuttavat seuraavat tilintarkastajan ja tilintarkastusyhteisön tekijät:

- brändi, maine ja koko
- toimialakohtainen osaaminen
- toimikauden pituus
- tilintarkastus- ja ei-tilintarkastustoimeksiantojen hinnat
- itsenäisyys ja riippumattomuus

Brändi, maine ja koko ennustavat Sundgrenin ja Svanströmin (2011,29) mukaan tilintarkastuksen laatua pienemmissä tilintarkastusyhteisöissä, kun taas suurissa tilintarkastusyhteisöissä ei havaittu vastaavaa yhteyttä. Heidän mukaansa tämä saattaa johtua isojen tilintarkastusyhteisöjen kollektiivisesta osaamisesta, jota jaetaan suurempien ja pienempien alueellisten toimistojen välillä. Toisaalta Fernandon ym. (2010, 370) mukaan suurten tilintarkastusyhteisöjen tilintarkastusasiakkaiden keskimääräiset pääoman kustannukset ovat selkeästi matalampia kuin pienten tilintarkastusyhteisöjen asiakkaiden. Tilintarkastajan toimialakohtaisen osaamisen nähdään tuottavan laadukkaamman varmistuksen, ammatillisen kokemuksen myötä. Tilintarkastajan toimikauden kasvaessa tilintarkastajalla on enemmän kokemusta tilintarkastusasiakkaasta, jonka myötä hänellä on enemmän tietoa ja kykyä arvioida riskejä ja tarkastuksen resurssien allokoointia kyseisen tilintarkastusasiakkaan tilintarkastuksessa. Beck ym. (1988) ovat havainneet, että tilintarkastajan toimikauden kasvaessa tilintarkastajan riippumattomuus vähenee, joka vaikuttaa heikentävästi tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastus ja ei-tilintarkastuspalveluiden maksujen on nähty vaikuttavan tilintarkastajan riippumattomuuteen käänteisesti: korkeammat tilintarkastus- ja ei-tilintarkastuspalveluiden maksut luovat taloudellista riippuvuutta tilintarkastajan ja asiakkaan välille, joka heikentää tilintarkastajan itsenäisyyttä

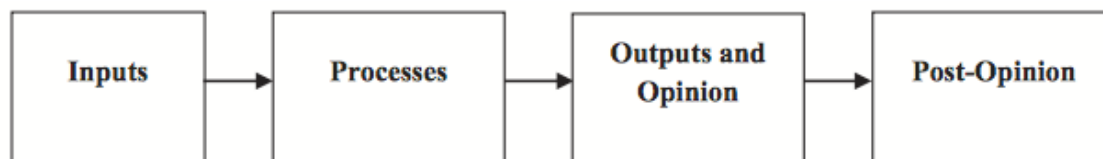
ja riippumattomuutta (Li & Lin, 2005.) Lisäksi Frankel ym. (2002) havaitsivat, että suurempi ei-tilintarkastuspalveluiden määrä suhteessa tilintarkastuspalveluiden määrään johtaa heikentyneeseen tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen laatuun. Toisaalta Raghunandan ym. (2003) eivät havainneet, että tilintarkastus- ja ei-tilintarkastuspalveluiden suhde vaikuttaisi tilintarkastajan riippumattomuuteen ja itsenäisyyteen ja sitä kautta laatuun. Lin & Hwangin (2011, 60) mukaan tilintarkastuksen laadun vaihtelut ja erot verrattuna alan standardeihin johtavat tilintarkastajan uskottavuuden laskuun. Seuraavissa alaluvuissa esitellään olennaisimpia tilintarkastuksen laatua käsitteleviä malleja ja viitekehyksiä.

3.2 IAASB:n viitekehys tilintarkastuksen laadulle

International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) on kehittänyt viitekehysten tilintarkastuksen laadulle, jossa viisi päätekijää on määritelty seuraavasti:

- Panokset
- Prosessit
- Tulokset
- Kanssakäyminen
- Kontekstuaaliset tekijät

Panokset sisältävät tilintarkastajan arvot, etiikan ja asenteet, sekä ammattitaidon, kokemuksen ja riittävät resurssit. Näiden kuvaillaan olevan tärkeässä asemassa tilintarkastuksen laadulle toimeksiannon ja tilintarkastusyhteisön tasolla. Riittävät panokset takaavat oikeat lähtökohdat riippumattomalle ja ammattimaiselle tilintarkastukselle. Prosessit tarkoittavat lainmukaisia ja laadukkaita laatukontrolleja, joita käytetään tilintarkastustyön aikana varmistamaan työn laadukas lopputulos. Tulokset käsittävät tilintarkastajan antamat raportit ja muun informaation, sekä muut tilintarkastusprosessin aikana nousseet havainnot, jotka raportoidaan tilintarkastusasiakkaalle. Kanssakäyminen käsittää vuorovaikutuksen tilintarkastuksen sidosryhmien, kuten viranomaisten, asiakkaan ja tilinpäätöksen käyttäjien, eli omistajien kanssa. Vaikka tilintarkastuksen vastuu on tilintarkastajalla, korkea laatu tilintarkastukselle saavutetaan parhaiten, kun tilintarkastus tehdään ympäristössä, jossa eri sidosryhmät tukevat tilintarkastuksen toteutumista ja tavoitteita. Kontekstuaaliset tekijät sisältävät suuren määrän tilintarkastuksen laatuun vaikuttavia osia. Kontekstuaalisia tekijöitä ovat ”bisneskäytännöt” ja lainsäädäntö, taloudellista raportointia säätelevä lainsäädäntö, taloudellisen raportoinnin tapa ja vaatimukset, hallinnointikoodi ja hallinnon tapa, IT-järjestelmät, taloudellisen raportoinnin aikataulut ja laajemmat kulttuurisidonnaiset tekijät. (IAASB, 2013) Samankaltaiseen viitekehykseen on päätyttyä lisäksi Christensen ym. (2016, 1652), jotka määrittelivät tilintarkastuksen viitekehysten aikaisemman tutkimuksen perusteella kuviossa kaksi nähtävällä tavalla, jossa tilintarkastuksen laatua kuvaillaan prosessikaa-viona, joka alkaa panoksista, joista luodaan prosessien avulla mielipide ja tuokset, sekä jälkimielipide.

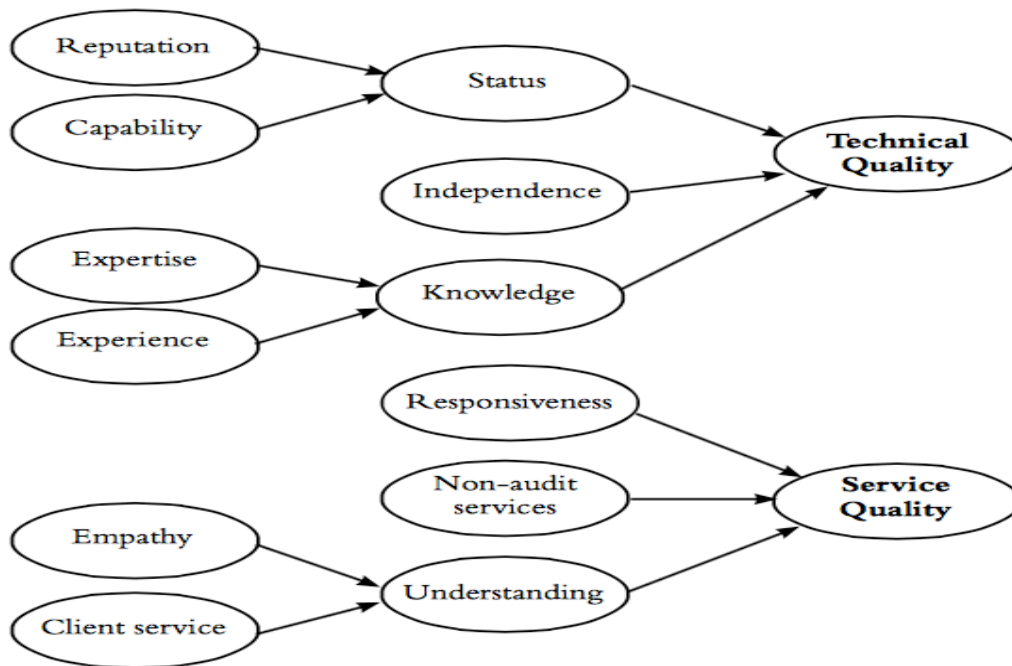
Kuvio 2: Tilintarkastuksen laadun viitekehys (Christensen ym. 2016, 1652)

3.3 AUDITQUAL

Eräs laajimmista ja sovelletuimmista tilintarkastuksen laatua määrittelevistä malleista on Duffin (2004; 2009) kehittämä AUDITQUAL- malli, joka pohjautuu Parasurmanin ym. (1991) esittelemään palvelun laatua ja sen odotuskuiluja mitaavaan SERVQUAL-malliin. Alkuperäinen AUDITQUAL- malli koostui 56 tilintarkastuksen laatuun vaikuttavasta tekijästä. Tästä joukosta karsittiin olennaisimmat, joita lopulliseen malliin jäi yhdeksän, jotka ovat:

- Maine (reputation)
- Osaaminen (capability)
- Vuorovaikutus (responsiveness)
- Riippumattomuus (independence)
- Ei- tilintarkastuspalvelut (non-audit services)
- Empatia (empathy)
- Asiakaspalvelu (client service)
- Ammattitaito (expertise)
- Kokemus (experience)

Näistä yhdeksästä tekijästä maine ja osaaminen muodostavat yhdessä status-tekijän, ammattitaito ja kokemus tietotaito- tekijän, sekä empatia ja asiakaspalvelu ymmärrys- tekijän. Tarkemman analyysin perusteella Duff ym. päätyivät jakamaan tekijät kahteen ryhmään, tekniseen laatuun ja palvelun laatuun. Tekninen laatu sisältää status-, riippumattomuus- ja tietotaitotekijät ja palvelun laatu vuorovaikutus-, ei-tilintarkastuspalvelu- ja ymmärrystekijät. He huomasivat tutkimuksessaan, että tilintarkastuksen laadun kannalta teknisen laadun tekijät koettiin kaikkein tärkeimpinä kokonaislaadun kannalta. Teknisen laadun tekijät henkilöityvät heidän mukaansa usein tilintarkastajaan, mutta teknisellä ja palvelun laadulla on kuitenkin selkeä yhteys kokonaispalvelun laadun kannalta. (Duff, 2004, 9-12.)

Kuvio 3: AUDITQUAL- malli (Duff, 2004, 19)

Myöhemmässä tutkimuksessaan Duff (2009) jatkoi AUDITQUAL- mallin kehittämistä, tarkoituksenaan pohtia, tulisiko mallia muuttaa tilintarkastuksen laatua koskevien käsitysten muuttuessa. Tutkimuksessaan hän havaitsi, että tilintarkastuksen laatua määrittelee neljä korkeamman tason tekijää, jotka ovat:

- Osaaminen (competence)
- Palvelun laatu (service quality)
- Asiakassuhde (relationship)
- Riippumattomuus (independence)

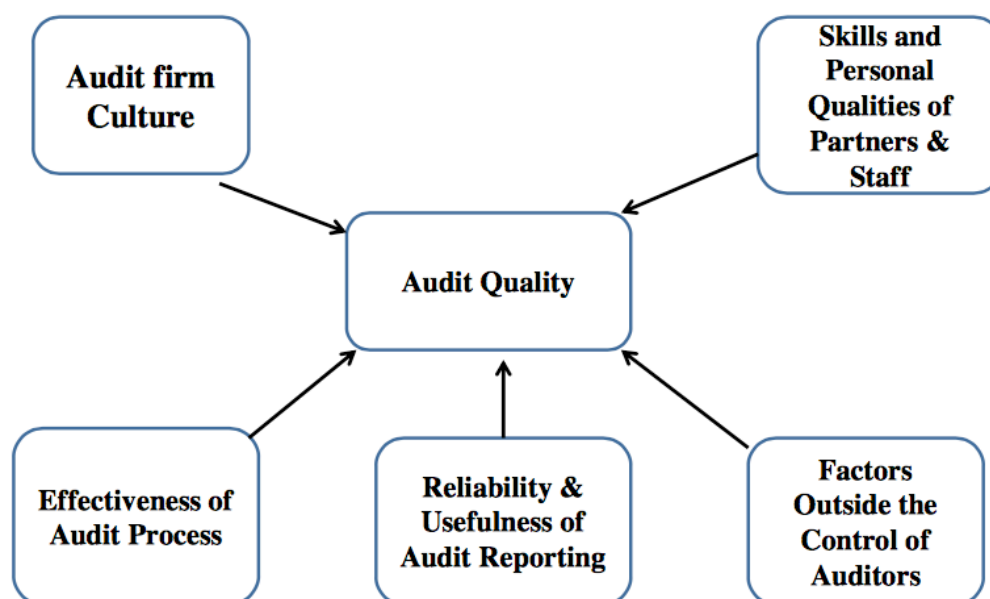
Näiden tekijöiden Duff toteaa olevan olennaisimmat tekijät, joiden pohjalta tilintarkastuksen sidosryhmät määrittelevät tilintarkastuksen laatua. Näistä asiakassuhde on uusi tekijä verrattuna vuoden 2004 AUDITQUAL- malliin. Toisaalta Duff tuo esille ylimääräisen, malliin kuulumattoman tekijän, kokemuksen tilintarkastustyöstä ja käytänteistä. Hänen tutkimuksensa vastaajista kaikki olivat tilintarkastuksen ammattilaisia, joten on huomioitava, että tilintarkastuksen laatua arvioidakseen, tulee vastaajalla olla kokemusta tilintarkastuksen laatua määrittävistä tekijöistä. Tutkimuksessaan Duff havaitsi, että tilintarkastajat itse kokevat teknisen osaamisen tärkeimpänä tekijänä tilintarkastuksen laadun kannalta. Tätä havaintoa hän perustelee tilintarkastajan teknisen osaamisen tuottamalla maineen kasvulla, joka saattaa johtaa suurempiin tilintarkastuspalkkioihin. Lisäksi maineikkaan ja ammattitaitoiseksi todetun tilintarkastajan valitseminen signaloii tilintarkastuskohteen johdon laatua ja vilpittömyyttä. (Duff, 2009, 416-417.)

Duff kiteyttää tutkimuksessaan, että tilintarkastuksen laatu, niin asiakaspalvelun, kuin teknisen osaamisenkin näkökulmasta nojaa lopulta tilintarkas-

tukseen osallistuvien ihmisten laatuun. Tilintarkastusyhteisöjen on kyettävä sitouttamaan ja palkkaamaan parhaimmat tekijät nostaakseen teknistä laatuaan, samalla tarjoten korkeatasoista asiakaspalvelua. (Duff, 2009, 411.)

3.4 FRC: n viitekehys

U.K Financial Reporting Council (FRC) (2008) kehitti viiteen ajuriin perustuvan malli tilintarkastuksen laadulle, tavoitteenaan helpottaa tilintarkastuksen sidosryhmien mahdollisuuksia arvioida tilintarkastuksen laatua, joka on esitetty kuviossa neljä. Ajurit olivat tilintarkastusyhteisön kulttuuri (Audit firm culture), henkilöstön taidot ja yksilölliset ominaisuudet (Skills and personal qualities of partners & staff), tilintarkastusprosessin tehokkuus (Effectiveness of audit process), tilintarkastusraportoinnin uskottavuus ja käytettävyys (Reliability & usefulness of audit reporting), sekä muut, tilintarkastajan vaikuttamattomissa olevat tekijät (Factors outside the control of auditors).

Kuva 4: Tilintarkastuksen laatu FRC:n mukaisesti (Financial Reporting Council, 2008)

FRC tunnisti lisäksi jokaiselle ajurille useita mahdollisia indikaattoreita. Esimerkiksi tekijöitä, jotka indikoivat parempaa tilintarkastusyhteisön kulttuuria olivat ympäristön luominen, jossa arvostetaan korkeaa laatua ja laadusta palkitaan, sekä varmistuminen, että henkilöstöllä on riittävästi aikaa ja resursseja selvittää hankalista tilanteista. Toisena esimerkkinä laadukasta tilintarkastusprosessia indikoivia tekijöitä ovat esimerkiksi käytetyt menetöt ja työkalut, sekä tilintarkastuksen etukäteinen suunnittelu. (FRC, 2008)

3.5 Francisin viitekehys

Viimeisenä viitekehystenä nostetaan esille kuviossa viisi esitetty Francisin (2011) malli, jonka tavoitteena on lisätä ymmärrystä tilintarkastuksen laadun käsitteeseen ja sen tutkimukselle. Hänen mukaansa tilintarkastuksen laatu rakentuu kuudesta tasosta: Tilintarkastuksen panokset (Audit inputs), tilintarkastusprosessi (Audit process), tilintarkastusyhteisöt (Accounting firms), tilintarkastusala ja -markkinat (Audit industry and audit markets), instituutiot (Institutions), sekä tilintarkastuksen tuotokset ja niiden taloudelliset vaikutukset (Economic consequences of audit outcomes). Näistä jokainen vaikuttaa tilintarkastuksen kokonaislaatuun. Kaikki tasot ovat vaikutuksessa toisiinsa, sillä Francisin mukaan esimerkiksi laadukkaat tilintarkastuksen panokset tuottavat laatua laadukkaiden prosessien kautta. (Francis, 2011, 126.) IAASB:n (2013) mallissa viranomaisvalvonta ilmenee prosesseissa, jotka vastaavat tilintarkastuksen vaatimuksiin, sekä kontekstuaalisissa tekijöissä, jotka sisältävät esimerkiksi lainsäädännön ja oikeuskäytännön.

<p>Audit Inputs</p> <ul style="list-style-type: none"> • Audit tests • Engagement team personnel
<p>Audit Process</p> <ul style="list-style-type: none"> • Implementation of audit tests by engagement team personnel
<p>Accounting Firms</p> <ul style="list-style-type: none"> • Engagement teams work in accounting firms • Accounting firms hire, train, and compensate auditors, and develop audit guidance (testing procedures) • Audit reports are issued in name of accounting firms
<p>Audit industry and Audit Markets</p> <ul style="list-style-type: none"> • Accounting firms constitute an industry • Industry structure affects markets and economic behavior
<p>Institutions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Institutions affect auditing and incentives for quality
<p>Economic Consequences of Audit Outcomes</p> <ul style="list-style-type: none"> • Audit outcomes affect clients and users of audited accounting information

Kuvio 5: Francisin (2011, 126) viitekehys tilintarkastuksen laadulle.

Kuviossa 5 nähdään aiemmin mainitut kuusi tilintarkastuksen laadun tasoa, niihin vaikuttavine tekijöineen. Francis kuvailee tilintarkastuksen laatua prosessinomaisena ketjuna, joka alkaa tilintarkastukseen kohdistetuista panoksista ja resursseista. Seuraava taso on tilintarkastusprosessi, jossa tilintarkastustiimi

arvioi ja päättää soveltuvat tarkastustoimenpiteet ja suorittaa ne. Kolmas taso kuvaa kontekstia, jossa tilintarkastusprosessi tapahtuu, sillä tilintarkastajat työskentelevät usein tilintarkastusyhteisöissä. Neljäs taso laajentaa kolmannen tason kontekstia koskemaan koko tilintarkastusalaa, joka koostuu yksittäisistä tilintarkastajista ja tilintarkastusyhteisöistä. Viidennellä tasolla mukaan otetaan tilintarkastusalan sääntely ja valvonta, eli instituutiot. Viimeinen, eli kuudes taso laajentaa kontekstin koko tilintarkastusinstituution ja yhteiskunnan kontekstiin, sillä tilintarkastus tapahtuu aina yksittäisten valtioiden sääntöjen, lakien ja asetusten alaisena. (Francis, 2011, 125-126.)

Tilintarkastus on instituutio, jonka toimintaa valvovat viranomaiset ja lainsäädäntö. Konkreettisimmin valvontaa suorittaa Patentti- ja rekisterihallitus. Viranomaisvalvonta sisältyy jokaiseen esitellyistä malleista. Linin ja Hwangin (2011) mallissa viranomaisvalvonta sisältyy esimerkiksi toimikauden pituuteen, joka on viranomaisten määrittelemä julkisesti noteeratuille yhteisöille, sekä itsenäisyyteen ja riippumattomuuteen, jotka ovat tilintarkastuslakiin sisältyviä tekijöitä, joita PRH valvoo. AUDITQUAL- mallissa riippumattomuus ja osaaaminen vastaavat osaltaan viranomaisvalvontaan. FRC:n mallissa tilintarkastusraportoinnin uskottavuus ja käytettävyys tarkoittavat, että tilintarkastajan tuottamat raportit ovat olennaisin osin oikein ja vastaavat vaatimuksia ja ovat näin käyttökelpoisia tilintarkastusinstituution näkökulmasta. Francis on mallissaan lisäksi erottanut instituutiot omaksi tekijäkseen.

3.6 ISA-Standardit

International Standard of Auditing, eli ISA-standardit ovat olleet eräs merkittävimmistä suomalaisen tilintarkastusinstituution toimintaa ja laatua määrittävistä tekijöistä. ISA- standardit ovat kansainvälisen tilintarkastajaliiton IFAC:n standardeja säätävän elimen IAASB:n laatimia ja vuonna 2010 julkaisemia. ISA-standardien kehitys alkoi jo vuonna 2004 tavoitteenaan parantaa tilintarkastusalan standardien kansainvälisyyttä. (Penttilä, 2013). Vuonna 2000 KHT-yhdistys otti käyttöönsä ISA-standardien mukaiset suositukset tilintarkastajille. (Kosonen, 2005, 79-80). ISA-standardit ovat osa Suomen kansallista lainsäädäntöä, sillä tilintarkastuslain 3 luvun 13§ velvoittaa noudattamaan ISA-standardeja. ISA- standardit määrittelevät tilintarkastuksen osa-alueille peruseriaatteen ja tavoitteet, sekä ohjaavat tarkastusta, sekä tehdyn tarkastustyön dokumentointia. Suomessa ISA-standardien noudattamista arvioidaan osana hyvää tilintarkastustapaa.

ISA-standardit ohjaavat tilintarkastustoimeksiantoa sen eri vaiheissa – suunnittelussa, toteutuksessa ja raportoinnissa. Suunnitteluvaiheessa varmistetaan, että tarkastuksessa keskitytään olennaisiin tilinpäätöksen eriin, määritellään riskitekijät ja tarkastusaikataulu. (Tomperi, 2018). ISA 300- standardi sääntelee tilintarkastustoimeksiannon suunnittelua ja sen mukaan tilintarkastajan tulee suorittaa ISA 210 ja ISA 220 – standardien mukaiset toimeksiantoa alustavat toimenpiteet, jotka ISA 210 mukaan ovat toimeksiannon ehdot, sekä ISA 220 mukaan edellytykset asiakassuhteen jatkamisesta ja eettisistä vaatimuksista. ISA 300- standardin mukaan suunnitteluvaiheessa on laadittava riittävä kokonaisstrategia tilintarkastustoimeksiannolle, johon sisältyy toiminnan luonne,

kirjanpitojärjestelmä, sisäinen kontrollijärjestelmä, tarkastuksen riskit ja olenaisuus, sekä tarkastustyön koordinointi tarkastust ryhmän kesken. (Tomperi, 2018).

Tilintarkastustoimeksiannon toteuttamista säädellään ISA 500- standardissa, joka koskee tilintarkastusevidenssin hankkimista. Tilintarkastajan on hankittava riittävä määrä evidenssiä, joka on tarkoitukseen soveltuvaa, ja jonka perusteella voidaan suorittaa johtopäätöksiä tilintarkastuksesta. Toteutusvaiheessa kerätyn tilintarkastusaineiston pohjalta tehtyjen tarkastustoimenpiteiden dokumentointi on ensiarvoisen tärkeää ja ISA 230- standardin mukaan tilintarkastuksen dokumentointi on suoritettava niin, että kokenut tilintarkastaja, joka ei ole aiemmin ollut tekemisissä kyseisen toimeksiannon kanssa, pystyy saamaan käsityksen tehtyjen tarkastustoimenpiteiden luonteesta, laadusta ja ajoituksesta, sekä niiden perusteella tehdyistä johtopäätöksistä. (Suomen tilintarkastajat ry, 2015, 298-301). Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastaja antaa tilinpäätösmerkinnän, tilintarkastuskertomuksen ja tilintarkastuspöytäkirjan tarvittaessa (TilintarkL 3:4-7). ISA-standardit 700-706 määrittelevät tarkemmin tilintarkastuskertomuksen vaatimuksia. (Tomperi, 2018).

ISA-standardien mukaan laadukas tilintarkastusprosessi alkaa suunnitellulla, jossa arvioidaan tilintarkastusriskiä. Toteutusvaiheessa valitaan toimenpiteet ja menetelmät niin, että suunnitteluvaiheessa havaittuun riskiin voidaan vastata. Lopulta raportointivaiheessa tilintarkastaja antaa tilinpäätöskertomuksen, jonka oikeellisuuteen koko tilintarkastuksen laatu kiteytyy.

4 TILINTARKASTUKSEN LAADUNVALVONTA SUOMESSA

4.1 Taustaa

Tilintarkastajien ja tilintarkastuksen laadunvalvonnan tarve johtaa juurensa historiallisiin skandaaleihin. Suomessa tilintarkastuksen laadunvalvonta aloitettiin vuonna 1998, jolloin tilintarkastajayhdistykset, eli KHT- yhdistys, sekä HTM- tilintarkastajat ry järjestivät itse sisäisesti laadunvalvonnan. (Lahti, 2006.) Vuodesta 2016 lähtien tilintarkastusvalvonta ja tilintarkastajien tutkintojen myöntäminen on ollut PRH:n alaisuudessa, jonka tehtävät ovat TTL 7:1§:n mukaisesti huolehtia tilintarkastajien hyväksymisestä ja valvonnasta.

Tilintarkastuksen laadunvalvonta voidaan jakaa ulkoiseen ja sisäiseen laadunvalvontaan. Sisäinen laadunvalvonta on tilintarkastajan, tai tilintarkastusyhteisön vastuulla ja kaikilla tilintarkastajilla on oltava järjestelmä sisäiseen laadunvalvontaan. Kuitenkin pienten tilintarkastusyhteisöjen sisäinen laadunvalvonta on paljon maltillisempaa ja pienimuotoisempaa, kun taas suurten Big 4- tilintarkastusyhteisöjen sisäinen laadunvalvonta noudattaa ketjujen kansainvälistä, erittäin kattavaa laadunvalvontajärjestelmää. (Horsmanheimo & Steiner, 2002, 358-359.) Tässä tutkimuksessa kuitenkin keskitytään tilintarkastuksen ulkoiseen laadunvalvontaan. Tilintarkastuksen ulkoinen laadunvalvonta on jaettu ennakoivaan ja jälkikäteiseen laadunvalvontaan

4.2 Ennakoiva valvonta

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajat ovat velvoitettuja osallistumaan säännöllisesti laadunvalvontaan, jota hoitaa Patentti- ja rekisterihallitus. Ennakoivaan laadunvalvontaan määrätään pörssiyhtiöiden sekä julkisen edun kannalta merkittävien yritysten tilintarkastajat joka kolmas vuosi. Muissa tapauksissa tilintarkasta määrätään laadunvalvontaan vähintään joka kuuden vuosi. Ennakoivan laadunvalvontuksen tavoitteena on varmistua, että:

- Tilintarkastusyhteisön ja tilintarkastajan sisäinen laadunvalvonta on asiamukaista

- Tilintarkastustyö on suoritettu tilintarkastuslain säännöksiä ja hyvää tilintarkastustapaa noudattaen, sekä muuhun lainsäädäntöön perustuvien vaatimusten mukaisesti, sekä
- Tehtyjen johtopäätösten ja tilintarkastuskertomuksen tueksi on hankittu riittävästi tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä

Laadunvalvonnassa tehtyjen havaintojen pohjalta PRH voi antaa ohjeita ja suosituksia, jotka tilintarkastajien on huomioitava työssään tulevaisuudessa. Lisäksi PRH voi osoittaa lisävalvontatoimenpiteitä laadunvalvonnan havaintojen perusteella. (Patentti- ja rekisterihallitus, 2019b; 2019c.)

4.3 Jälkikäteinen valvonta

Ennakoivan valvonnan ollessa säännöllistä ja koskiessa kaikki tilintarkastajia, on jälkikäteinen valvonta tapauskohtaista tutkintaa, joka voi saada alkunsa esimerkiksi kantelusta, ennakoivan valvonnan havainnoista, tai muun yhteydenoton perusteella, jos valvonta kokee, että on syytä selvittää tilintarkastajan toiminnan lainmukaisuutta. Jälkikäteinen valvonta kohdistuu tilintarkastajan, tai tilintarkastusyhteisön menettelytapoihin ja valvonnan tarkoituksena on jälkikäteen selvittää, onko tilintarkastaja yksittäisessä tapauksessa noudattanut tilintarkastuslakia ja muita säännöksiä. (Patentti- ja rekisterihallitus, 2019b)

Jälkikäteisen valvonnan tulokset pohjautuvat olosuhteisiin ja seikkoihin, jotka ovat olleet voimassa tilintarkastushetkellä. Tapausta tutkitaan niiden asioiden valossa, jotka ovat olleet, tai olisi tullut olla tilintarkastajan tiedossa. Huomioon ei oteta seikkoja, jotka eivät olleet tilintarkastajan tiedossa, tai joista hänellä ei voida olettaa olleen tietoa, sekä jotka eivät vaikuta ratkaisuun.

4.4 Kurinpidolliset seuraamukset

Mikäli jälkikäteinen, tai ennakoiva valvonta päättyy lopputulokseen, jossa tilintarkastajalle, tai tilintarkastusyhteisölle tulee määrätä seuraamus, siirtyy tapaus tilintarkastuslautakunnan ratkaistavaksi. Mahdollisia tilintarkastuslautakunnan määräämiä seuraamuksia ovat huomautus, varoitus, auktorisoinnin peruutus, määräaikainen kielto toimia tilintarkastajana, kielto toimia tilintarkastusyhteisön hallintoelimen jäsenenä, sekä seuraamusmaksu. (Patentti- ja rekisterihallitus, 2019b.)

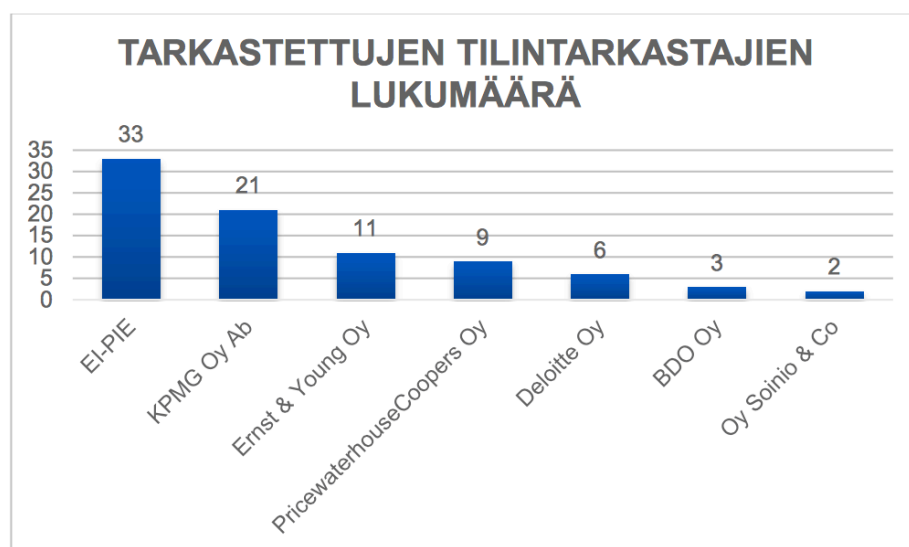
Jälkikäteisen ja ennakoivan valvonnan kohteena on ainoastaan tilintarkastajan, tai tilintarkastusyhteisön toiminta, sen lainmukaisuus ja hyvän tilintarkastustavan noudattaminen, eivätkä ne voi määrätä muutoksia esimerkiksi tilintarkastuskertomuksiin, suorittamaan tilintarkastusta uudelleen, tai langettaa vahingonkorvauksia. Tilintarkastusvalvonnan ratkaisut ja seuraamukset ovat lähtökohtaisesti julkisia. (Patentti- ja rekisterihallitus, 2019b.)

4.5 PRH:n laadunvalvonnan vuosiraportti

4.5.1 PRH:n vuosiraportti laaduntarkastuksista 2018

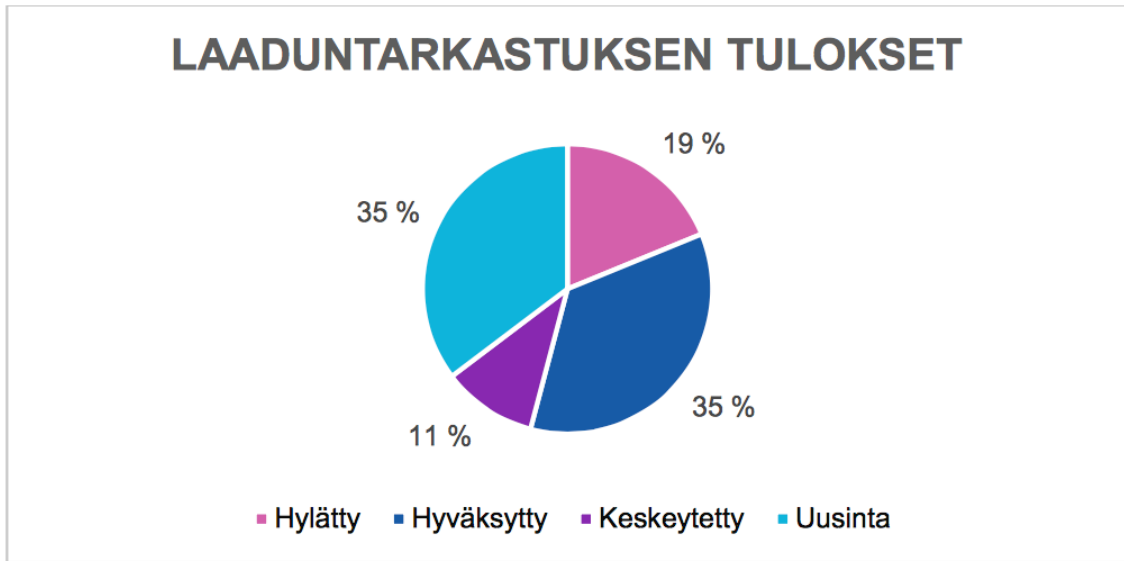
PRH julkaisee vuosittain vuosiraportin, joka toimii yhteenvetona tilintarkastusvalvonnan toteuttamisesta, merkittävimmistä havainnoista ja kyseisen vuoden laadunvalvonnan painopistealueista. Havainnolla tarkoitetaan tilintarkastustyössä, laadunvalvontajärjestelmässä, tai sen toiminnassa ilmennettyä virhettä, tai puutteellisuutta. (Patentti- ja rekisterihallitus, 2019d.)

Toistaiseksi tuorein PRH:n vuosiraportti laaduntarkastuksista on vuodelta 2018. Vuonna 2018 laadunvalvontaan määrättiin 97 tilintarkastajaa, joista laaduntarkastus suoritettiin 85 tilintarkastajalle. Suurin osa peruuntuneista laaduntarkastuksista johtui tilintarkastajan auktorisoinnin peruuttamisesta tilintarkastajan toimesta. Kuviossa seitsemän nähdään PRH:n yhteenveto laadunvalvonnan tarkastukseen joutuneista tilintarkastajista tilintarkastusyhteisöittäin. Yksin, tai muissa tilintarkastusyhteisöissä toimivat tilintarkastajat ovat ilmoitettu omana ryhmänä (EI-PIE). Kuvioista nähdään, että yksittäisistä tilintarkastusyhteisöistä Big 4- yhteisöt (KPMG, EY ja PWC) ovat selkeästi parhaiten edustettuina valvontaan valituista.

Kuvio 7: Tarkastettujen tilintarkastajien lukumäärä (Patentti- ja rekisterihallitus, 2018, 5)

Laadunvalvonnan lopullinen tulos voi olla hyväksytty tai hylätty. Jos tulos ei ole kumpikaan edellä mainituista, jatketaan laaduntarkastusta uusintakierroksilla. 2018 laadunvalvonnan hylätyistä tilintarkastajista 12 olivat tilintarkastajia, jotka eivät olleet korjanneet puutteita, jotka johtivat laadunvalvonnan uusintakierrokselle. Lisäksi kolmen tilintarkastajan osalta hylätty tulos johtui olennaisin osin puuttuvasta tilintarkastusdokumentaatiosta ja yksi virheellisestä lausunnosta. Kuviossa 8 PRH:n yhteenveto vuoden 2018 laaduntarkastusten tuloksista.

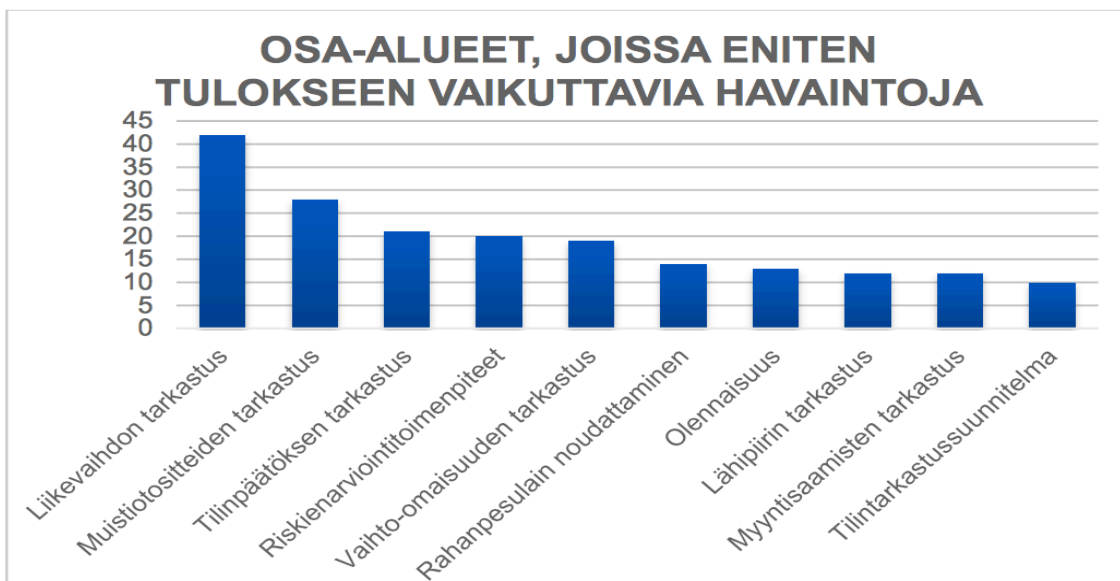

Kuvio 8: Laaduntarkastusten tulokset 2018 (Patentti- ja rekisterihallitus, 2018, 7)

Kuten kuviosta nähdään, vain 35% tarkastuksista on hyväksytty ja 35% tarkastuksista on joutunut uusintakierrokselle puutteiden vuoksi. 11% valvontaan otetuista tarkastuksista on keskeytetty, joista suurin osa PRH:n (2018) mukaan suuri osa johtui tilintarkastajan vapaaehtoisesta auktorisoinnin peruuttamisesta ennen valvonnan valmistumista. 19% valvontaan valituista eivät olleet korjanneet tarkastuksen uusintakierrokselle johtaneita virheellisyyksiä ja puutteita ja saaneet näin ollen tulokseksi hylätyn.

4.5.2 Laaduntarkastusten havainnot 2018 vuosiraportin mukaan

Vuosiraportissaan PRH (2018) julkaisi yhteenvedon merkittävistä havainnoista, eli laadunvalvonnan myötä ilmenneistä puutteellisuuksista, tai virheistä. Havainnot jaettiin kahteen kategoriaan: tulokseen vaikuttaviin ja tulokseen vaikuttamattomiin havaintoihin. Tulokseen vaikuttavat havainnot ovat sellaisia, jotka aiheuttavat poikkeaman hyvästä tilintarkastustavasta, kun taas tulokseen vaikuttamattomat havainnot ovat luonteeltaan vähäisiä, eivätkä aiheuta poikkeamaa hyvän tilintarkastustavan noudattamisesta. Kuviossa 9 yhteenveto tulokseen vaikuttavista havainnoista vuonna 2018.

Kuvio 9: Tulokseen vaikuttavat havainnot vuonna 2018 (Patentti- ja rekisterihallitus, 2018)

Kuten kuviossa 9 nähdään, lukumäärällisesti eniten tulokseen vaikuttavia havaintoja tehtiin liikevaihdon ja muistiotositteiden tarkastukseen liittyen. Seuraavat kolme osa-aluetta ovat kutakuinkin samalla tasolla, kun taas vähäisimmät havainnot lukumäärällisesti johtuivat tilintarkastussuunnitelman havainnoista. Raportissaan PRH kuitenkin toteaa, että laadunvalvonta teki havaintoja lähes kaikissa tilintarkastuksen vaiheissa ja osa-alueissa. (Patentti- ja rekisterihallitus, 2018.)

Vuosiraportti keskittyy painopistealueisiin, jotka on laadittu merkittävien havaintojen pohjalta. Havaintojen merkittävyys arvioidaan toimeksiantokohtaisesti, sillä eri tilintarkastustoimeksiantojen luonteet ja laajuus voivat vaihdella merkittävästi. PRH ilmoittaa vuoden 2018 laadunvalvonnan painopistealueiksi olennaisuuden ja sen määrittämisen, sekä hankitun tilintarkastusevidenssin dokumentoinnin. Olennaisuuden oikea määrittäminen on yksi tärkeimmistä tilintarkastusprosessia ohjaavista tehtävistä, jossa tilintarkastaja soveltaa olennaisuuden käsitettä peilattaessa havaittuja virheitä tilinpäätöksen oikeellisuuteen. Tilintarkastuksen lopussa tilintarkastaja tekee johtopäätöksen siitä, ovatko korjaamattomat virheet olennaisia tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta. Tilintarkastuksen dokumentaatio tarkoittaa, kirjallista aineistoa, josta ilmenee, että tilintarkastaja on hankkinut riittävästi olennaista aineistoa johtopäätöstensä tueksi. Dokumentaatio auttaa lisäksi suunnittelussa, toteutuksessa, sekä säilyttää tulevien tilintarkastusten kannalta olennaisia asioita. Tilintarkastusdokumentaatiosta on ilmevä suoritetujen tarkastustoimenpiteiden laajuus, luonne ja ajoitus, tulokset ja käytetty tilintarkastusevidenssi. Lisäksi dokumentaatiosta on oltava tieto siitä, kuka on suorittanut tarkastustyön, milloin tarkastus on valmistunut, sekä kuka on käynyt läpi suoritetun työn, jos tarkastusta on suorittanut useampi henkilö. (Patentti- ja rekisterihallitus, 2018.)

5 AINEISTO JA EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN TO- TEUTTAMINEN

5.1 Tutkimuksen metodologia

Tutkielma toteutetaan laadullisena, eli kvalitatiivisena tutkimuksena, jolle tyypillistä on, että laadullisin menetelmin kerätty aineisto vaatii analysointia, sillä kerätty aineisto voidaan tulkita eri tavoin. Laadullisessa tutkimuksessa onkin tärkeää valita näkökulma, jonka pohjalta aihetta lähestytään, jotta tutkimuksella olisi selkeät suuntaviivat ja viitekehykset, jonka pohjalta tulkintoja tehdään. (Alasuutari, 2011, 59-64.) Lisäksi laadullisen tutkimuksen nähdään sopivan tutkimuksiin, joissa tarkastellaan kokemuksia ja asenteita (Eskola & Suoranta, 1998, 61). Tutkimuksen tavoite on kuvailla ja kartoittaa tilintarkastajien kokemuksia ulkoisesta tilintarkastuksen laadunvalvonnasta. Tässä tutkimuksessa teoreettinen viitekehys muodostetaan luvussa kaksi, jossa määritellään tilintarkastusta yleisesti, sekä tilintarkastustyötä ohjaavia sääntelyä, sekä luvussa kolme, jossa syvennyttään tilintarkastuksen laatua määrittäviin tekijöihin, malleihin ja viitekehyksiin. Lisäksi luvussa neljä syvennyttään tilintarkastuksen ulkoiseen laadunvalvontaan Suomessa.

Tutkimus suoritetaan teemahaastattelujen avulla, joilla kerätään aineisto, eli havainnot, joita tulkitaan teorialuvuissa määritetyn teoreettisen viitekehyksen mukaisesti. Tutkimuksen aineiston keräämiseksi valikoitui puolistrukturoitu haastattelu, eli teemahaastattelu, joka on Hirsjärven ja Hurmeen (2008, 44) mukaan lomakehaastattelun ja strukturoimattoman haastattelun välimuoto. Teemahaastattelun kysymykset ja teemat ovat jokaiselle haastateltavalle samat, mutta haastateltavia ei ole sidottu tiettyihin vastausvaihtoehtoihin, vaan he voivat vastata omin sanoin. Robsonin (1995) mukaan tyypillistä puolistrukturoiduille haastatteluille on, että jokin haastattelun osa-alueista on määritetty kiinteästi, tässä tapauksessa haastattelun teemat ja kysymykset. Hirsjärven ja Hurmeen (2008, 48) mukaan teemahaastattelun tärkein ominaisuus on, että ennalta määritettyjen tarkkojen kysymysten sijaan haastattelu etenee ennalta määritettyjen teemojen mukaan, mikä vapauttaa haastattelun haastattelijan näkökulmasta. Tyypillisesti teemahaastattelussa kysymyksiä ei kuitenkaan ole määritetty tarkasti, minkä vuoksi haastattelussa voidaan katsoa olevan myös struk-

turoidun haastattelun piirteitä, sillä haastattelukysymykset ovat jokaiselle haastateltavalle samat, mutta haastattelun aikana haastattelijan on mahdollista muuttaa kysymysten järjestystä, muotoa, sekä tarkentaa kysymyksiä. Strukturoidussa haastattelussa on selkeä kysymysjärjestys, jota noudatetaan, haastattelijan kirjoittaessa samanaikaisesti vastauksia ylös. Vastaukset strukturoidussa haastattelussa ovat usein lyhyitä ja tarkkoja. (Hirsjärvi & Hurme, 2008, 45.) Haastattelun voidaan siis katsoa olevan teemahaastattelu strukturoiduilla kysymyksillä.

Perinteisesti laadullinen tutkimus ei tähtää tilastollisesti yleistettäviin tuloksiin, vaan pyrkii kuvailemaan, ymmärtämään aiheen taustalla olevia seikkoja. Tässä tutkimuksessa on tavoitteena syventyä aiheen taustalla oleviin merkityksiin ja syvempiin tekijöihin, jonka vuoksi haastattelutilanteen on oltava rento ja luonnolliseen ja spontaaniin puheeseen kannustava. Hirsjärven ja Hurmeen (2008, 61) mukaan pari- ja ryhmähaastattelut edesauttavat usein vapaata ja spontaania keskustelua, joka tuottaa syvällisempiä huomioita ja monipuolisempaa tietoa tutkittavasta aiheesta. Teemahaastattelun katsotaan lisäksi soveltuvan tilanteeseen, jossa haastateltavien vastaukset eivät ole ennalta arvattavia, sekä perustuvat subjektiivisiin kokemuksiin. Haastattelut suoritetaan yksilö- ja ryhmähaastatteluina, jossa samaan haastatteluun osallistuu yksi tai useampi auktorisoitu, tai auktorisoimaton tilintarkastaja. Ryhmähaastattelut sopivat yhteen teemahaastattelun kanssa, sillä pari- ja ryhmähaastattelujen osanottajat ovat keskenään tuttuja ja käsiteltävä aihe on heille arkinen työnsä puolesta, joka edesauttaa tavoitetta luonnolliselle ja spontaanille keskustelulle. Ryhmähaastattelun ongelmana voidaan nähdä tilanne, jossa kaikki haastateltavat eivät pääse osallistumaan haastatteluun, tai jotkin haastateltavista dominoivat keskustelua. Tämän vuoksi haastattelun kysymysrunko on suurilta osin strukturoitu, jotta haastattelu on mahdollista suorittaa myös yksilöhaastatteluina, sekä haastattelun kulkua on helpompi kontrolloida. (Hirsjärvi & Hurme, 2008, 61-63).

Teemahaastattelun soveltamista pari- ja ryhmähaastatteluina voidaan perustella Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 35) mukaan seuraavasti:

- Tutkimuksen aihe on verrattain vähän tutkittu, eikä tutkijalla ole mahdollista ennustaa vastauksia.
- Haastattelujen odotetaan tuottavan monitahoisia ja moniin eri suuntiinviittaavia vastauksia
- Haastattelujen aikana on mahdollista tarkentaa ja selventää vastauksia
- Halutaan syventää tietoa lisäkysymyksillä ja pyytämällä perusteluja haastateltavien mielipiteille ja vastauksille

Toisaalta Hirsjärvi ja Hurme (2000, 35) mainitsevat haastattelujen haasteiksi työläyden ja käytetyn ajan, sekä epäoleellisen tiedon määrän. Kuitenkin puutteistaan huolimatta teemahaastattelun soveltuu parhaiten tutkimuksen tavoitteisiin, sillä tutkimuksella ei pyritä saavuttamaan yleisesti päteviä johtopäätöksiä, vaan pyritään syventymään aiheeseen. Haastattelut nauhoitetaan ja litteroidaan perusteellisesti sanasta sanaan, jonka jälkeen ne analysoidaan. Menetelmänä analyysissä on sisällönanalyysi, jossa tutkija analysoi kuullun, nähdyn ja kirjoitetun perusteella tutkittavaa aihetta. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 104-105.)

5.2 Haastateltavien taustatiedot

Tutkimusaineisto koostuu kuudesta kuuden tilintarkastajan haastatteluista. Haastattelut suoritettiin 28.10.2019 – 8.11.2019 välisenä aikana. Haastattelun alussa kysyttiin yleisiä taustatietoja, kuten nimi, ikä, työkokemus tilintarkastajana, sekä onko haastateltavalla auktorisointia vai ei. Tilintarkastajien työkokemus vaihteli 2 vuodesta 14 vuoteen. Jokainen haastatelluista tilintarkastajista työskenteli KPMG:llä aluetoimistossa, tai pääkonttorilla Helsingissä. Tutkimuksen tavoitteiden kannalta kuusi haastateltavaa on riittävä määrä.

Seuraavaksi haastattelussa oli laadunvalvonnan taustatiedot, joista kävi ilmi, että suurin osa haastateltavista ei ole ollut laadunvalvonnassa omalla toimeksiannollaan, tai ei ole ollut mukana toimeksiannossa, joka on valittu laadunvalvontaan. Ainoastaan yhdellä kuudesta tilintarkastajasta on omakohtaista kokemusta toimeksiannon vuoksi, jossa hän oli ollut mukana, mutta ei toimeksiantovastuullisena. Tutkimuksen tavoitteena on kartoittaa tilintarkastajien ajatuksia ja kokemuksia tilintarkastuksen ulkoiseen laadunvalvontaan liittyen, minkä vuoksi ei ole olennaista, ovatko haastateltavat tilintarkastajat olleet omalla toimeksiannollaan ulkoisessa laadunvalvonnassa. Kaikilla haastateltavilla oli kertomansa mukaan välillistä kokemusta ja kollegoilta kuultua ulkoiseen laadunvalvontaan liittyen.

Tilintarkastaja	Työkokemus tilintarkastajana vuosina	Auktorisointi
A	15	KHT
B	6	HT
C	3	Ei
D	2	Ei
E	2	Ei
F	6	HT

Taulukko 1: Yhteenvedo haastateltavien taustatiedoista

5.3 Tutkimuksen toteuttaminen ja aineiston kerääminen

Tämän osion tarkoituksena on käydä läpi tutkimuksen toteuttaminen ja aineiston kerääminen. Haastattelut toteutetaan yksin, pareittain, tai ryhmittäin tehtävien teemahaastattelujen avulla. Teemahaastattelun kysymysrunko on laadittu tutkimuskysymysten, tilintarkastuksen laatua koskevien, esiteltyjen teorioiden ja viitekehysten, sekä PRH:n vuosiraportin perusteella. Tutkimuksen empiirisen osion ensimmäinen osa on siis tilintarkastajien haastattelu, jotka litteroidaan tallennettujen haastattelujen perusteella. Litterointi pyritään suorittamaan mahdollisimman nopeasti haastatteluiden jälkeen, sillä Hirsjärven ja Hurmeen

(2008, 15) mukaan mahdollisimman pian suoritettu litterointi parantaa aineiston laatua. Litteroinnissa keskitytään haastateltavan kertomaan asiaan, eikä niinkään tapaan jolla hän asiansa kertoo, minkä vuoksi litterointiprosessissa jätetään pois turhat täytesanat, elleivät ne ole oleellisia aineiston keruun kannalta. Toinen haastattelukerroista toteutettiin ryhmähaastatteluna, joka toi oman haasteensa litterointiin haastateltavien puhuessa päällekkäin ja jättäessä lauseita kesken. Näissä tilanteissa litteroinnissa keskityttiin vastauksien asiasisältöön, pyrkien saamaan vastaukset ymmärrettäviksi, kokonaisiksi lauseiksi.

Tutkimuksen aineistoon käytetty teemahaastattelu pohjautuu etukäteen laadittuun teemarunkoon, jonka kysymysten tarkkaa muotoa ja järjestystä voidaan muuttaa (Hirsjärvi & Hurme, 2008, 48). Kysymysrunko on kuitenkin tässä tutkimuksessa lähtökohtaisesti sama kaikille haastateltaville, mutta luonnollisen keskustelun vuoksi haastattelun aikana voidaan poiketa kysymysrungosta. Kysymysrunko pohjautuu tilintarkastuksen laatu käsittelevän teorian pohjalta laadittuihin teemoihin, jotka ovat tilintarkastuksen laatu yleisesti, ulkoinen laadunvalvonta ja sen vaikutus tilintarkastustyöhön. Tuomen ja Sarajärven (2018, 85) mukaan kvalitatiiviselle tutkimukselle on olennaista, että tutkimuksen kohteet, eli tämän tutkimuksen tapauksessa haastateltavat tietävät riittävästi tutkimuksen aiheesta. Tutkimukseen valitut ja kutsutut haastateltavat työskentelevät tilintarkastuksen parissa, joko auktorisoituina tilintarkastajina, tai suorittavat käytännön tilintarkastustyötä ei-auktorisoiuina tilintarkastajina auktorisoi-tujen tilintarkastajien välittömässä alaisuudessa.

Ensimmäinen haastattelutilanne suoritettiin 28.10.2019 klo 9.30. Haastatteluun osallistui viisi tilintarkastajaa ja haastattelu suoritettiin tilintarkastusyhteisön tiloissa. Tilintarkastajista kaksi oli auktorisoituja ja kolme auktorisoimattomia, eli avustavia tilintarkastajia. Haastattelun kesto oli 1h 4min. Toinen haastattelukerta järjestettiin puhelimen välityksellä, ja haastatteluun osallistui aika-
taulullisista syistä vain yksi tilintarkastaja. Haastattelu järjestettiin kahdessa osassa 7.-8.11.2019.

Haastattelut toteutettiin teemahaastatteluina ja tavoitteena oli synnyttää luonnollista keskustelua aiheesta, minkä vuoksi haastattelut eivät noudattaneet tarkasti määriteltyä rakennetta, vaan haastattelun tukena olleesta haastattelu-rungosta oli mahdollista poiketa esimerkiksi jättämällä joitakin kysymyksiä pois tarpeettomina, tai esittää ylimääräisiä jatkokysymyksiä kiinnostavista aiheista. Haastattelujen aikana haastattelijan pyrkimys oli ottaa kuuntelijan rooli ja samalla kannustaa haastateltavia keskinäiseen keskusteluun, sekä samalla ohjata haastattelun kulkua. Haastateltavilta pyydettiin lupa haastattelujen äänittämiseen, sekä litterointiin.

Litteroitua tekstiä jalostettiin lukemalla litteroinnit useaan kertaan, kokonaiskuvan muodostamiseksi, minkä jälkeen aineisto teemoiteltiin tutkimuksen kannalta olennaisten seikkojen kautta. Teemoittelua tehtiin esimerkiksi tutkimuskysymysten ja tutkimuksen teoreettisten viitekehyksien mukaan, jolloin aineisto saatiin jaettua pienempiin, helpommin lähestyttäviin osiin. Teemahaastattelun runko koostui seuraavista teemoista. Aluksi kartoitettiin haastateltavien taustatiedot, kuten työkokemus tilintarkastajana, sekä mahdollinen auktorisointi. Toisena kartoitettiin taustatietoina ovatko tarkastajat olleet osallisina PRH:n ulkoisessa laadunvalvonnassa joko henkilökohtaisesti, tai välillisesti

jonkin toimeksiannon kautta. Lisäksi kartoitettiin kokemuksia laadunvalvonnasta ja siihen osallistumisen hyödyllisyydestä. Kolmas teema käsitteli tilintarkastuksen ulkoista laadunvalvontaa ja tilintarkastuksen laatua. Alkuosa teemasta käsitteli PRH:n laatuvaatimuksia ja tilintarkastajien mielikuvia laatuvaatimuksista ja niiden asetannasta, vaikutuksesta käytännön tarkastustyöhön, sekä tiedottamisesta. Lisäksi tilintarkastajilta kysyttiin ajatuksia tekijöistä, jotka muodostavat korkealaatuisen tilintarkastuksen, sekä laadunvalvonnan pitkän aikavälin vaikutuksista, sekä kehitysehdotuksia. Kolmannen teeman kysymykset laadittiin peilaten teoriaosuudessa esiteltyihin malleihin ja viitekehyksiin, sekä PRH:n laadunvalvonnan vuosiraporttiin. Kysymyksissä ja nousseessa keskustelussa pyrittiin painottaa tilintarkastuksen laadun tekijöitä, ulkoisen laadunvalvonnan vaikutuksia, sekä niihin liittyviä kokemuksia ja kehitysehdotuksia. Neljäs teema käsitteli PRH:n vuosiraporttilta nostettuja käytännön esimerkkejä laadunvalvonnan havaintoihin liittyen. Teemoittelun jälkeen aineistoa analysoitiin etsimällä samankaltaisuuksia, sekä eriäväisyyksiä haastateltavien vastauksista. Aineistosta nostetaan esille esimerkiksi merkittävästi toisistaan poikkeavia seikkoja, sekä usein toistuvia, samankaltaisia seikkoja.

Haastattelussa pyrittiin osallistamaan kaikki osanottajat tasaisesti keskusteluun, mutta haastateltavien aktiivisuus keskustelussa vaihteli runsaasti, auktorisoitujen tilintarkastajien ollessa aktiivisimpia keskustelijoita, avustavien tilintarkastajien aktiivisuuden jäädessä hieman matalammaksi. Haastattelutilanne oli kuitenkin luonteva ja haastattelijan näkökulmasta auktorisoidut tilintarkastajat eivät dominoineet haastattelutilannetta mielipiteillään, vaan avustavat tilintarkastajat pystyivät ja uskalsivat ilmaista oman, mahdollisesti eriävän mielipiteensä. Kuitenkin auktorisoiduilla tilintarkastajilla oli enemmän ensikäden kokemusta ja näin ollen kerrottavaa haastattelussa. Tarvittaessa kysymyksiä ja jatkokysymyksiä kohdistettiin suoraan avustaville tilintarkastajille, jotta heidän näkemyksensä tulevat varmasti esille. Tulosten yhteydessä nostetaan esille suoria lainauksia haastateltavien vastauksista, tarkoituksena parantaa tutkimuksen luotettavuutta ja läpinäkyvyyttä. Suora lainaukset ovat pääosin siinä muodossa, kuin haastateltava on ne sanonut, mutta luettavuuden ja selkeyden vuoksi on niitä muokattu, kuitenkin pyrkien minimoimaan asiasisällön muuttumisen riski.

6 TULOKSET

6.1 Tilintarkastuksen ulkoinen laadunvalvonta yleisesti

Ensimmäinen teema haastatteluissa käsitteli Patentti- ja rekisterihallituksen alaista tilintarkastuksen ulkoista laadunvalvontaa. Haastatteluja toteutettaessa havaittiin, että suurin osa haastatelluista tilintarkastajista ei ole ollut osallisena toimeksiannossa, joka on ollut mukana laadunvalvonnassa, mutta kaikki ovat kuulleet kokemuksia kollegoiltaan. Haastattelun alussa pyydettiin haastateltavia kertomaan millaisena he pitävät tilintarkastuksen ulkoista laadunvalvontaa joko omakohtaisen kokemuksen, tai kuullun perusteella. Haastateltavien vastauksissa nousi esille epätietoisuus PRH:n laatuvaatimuksista, lähinnä dokumentaatiota koskien. Tilintarkastajat A, B, E ja F totesivat, että ulkoinen laadunvalvonta ei huomioi yhtiö kokoa laadunvalvontaa suorittaessaan ja vaatimuksia asettaessaan, vaan vaatii samanlaista tarkastusprosessia pienelle ja suuryritykselle. Lisäksi tilintarkastaja F toi ilmi, että kokemuksensa mukaan PRH ei ota riittävällä tasolla huomioon vastineita, jotka tilintarkastajat lähettävät vastauksena laadunvalvonnan lähettämiin lisäkysymyksiin

” [- -] esimerkiksi dokumentointi, että millaista sen pitää olla, jotta se olisi riittävää? Eli riittääkö, että on kuvio tehtynä, vai pitääkö viereen kirjottaa kuvio auki.” (Tilintarkastaja B)

” [- -] tuntuu, että tarkoitus on se tekninen dokumentointi, eikä välttämättä se, että antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan. Johtopäätöksenähän on, että antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan, eikä se että ollaanko teknisesti dokumentoitu ja tehty työ oikein. [- -] mulla on ainakin tullut fiilis, että laadunvalvojina tekevät työtä sellaiset ihmiset, jotka ei välttämättä ole tehneet tilintarkastusta lainkaan ja heillä on checklist-tyyppinen juttu, jota he käyttävät ja joka johtaa siihen, että katsotaan nimenomaan se tekninen puoli, eikä välttämättä sitä, mitä siellä on oikeasti katsottu, tai mitä siellä on tehty. Toimeksiantohan voi olla teknisesti tehty kovinkin oikein.” (Tilintarkastaja A)

” [- -] tuntuu siltä, että PRH ei ota huomioon vastineita, joita annetaan heidän antamiin havaintoihin. [- -] Samat tilintarkastusstandardit sääntelee tarkastuksen laatua, mutta olennaisuuden on paljon pienempiä pienemmissä yhtiöissä, niin tilintarkastusprosessin kuuluisi PRH:n mukaan olla yhtä raskas muutaman sadantuhannen euron vaihtavassa yrityksessä ja monen kymmenen miljoonan euron liikevaihdon yrityksessä.” (Tilintarkastaja F)

Tilintarkastajien vastauksista ilmeni, että tilintarkastajat kokevat, etteivät laadunvalvontaa suorittavat henkilöt ole kiinnostuneita tilinpäätöksen oikeellisuudesta, vaan pikemminkin tehdyn työn mekaanisesta dokumentoinnista ja sen tasosta, tilinpäätöksen oikeellisuuden sijaan. Laadunvalvontaa suorittavien viranomaisten koetaan keskittyvän epäolennaisuuksiin. Myös tilintarkastaja F kritisoi PRH:n tapaa toteuttaa laadunvalvontaa kirjaimellisesti standardien mukaisesti, sillä standardit eivät aina kirjaimellisesti tulkittuina sovellut jokaiseen toimeksiantoon.

”On tilinpäätösperiaate, että asia ennen muotoa. Laadunvalvonnassa tuntuu vähän unohtuvan se, että mikä on lopulta olennaista.” (Tilintarkastaja B)

”Tuntuu, että maalaisjärki saattaa välillä olla hakusessa PRH:lla, eli tuijotetaan standardeja pilkuntarkasti” (Tilintarkastaja F)

Tilintarkastajat A, B, D ja F totesivat merkittäväksi laadunvalvonnan ongelmaksi yhtiökohtaisen harkinnan puutteen ja laadunvalvonnan vaatimusten muuttamisen yhtiökohtaisesti. Ongelmana nähdään, että erilaiset ja eri kokoiset yhtiöt vaativat erilaisia toimenpiteitä tilintarkastuksen kannalta riittävän varmuuden saavuttamiseksi. Heidän mukaansa laadunvalvontaa suorittavilla henkilöillä tulisi olla enemmän kokemusta erityyppisistä yrityksistä ja niiden tilintarkastuksen erityspiirteistä. Ongelmallisena koettiin, että laadunvalvonnan vaatimukset eivät juurikaan eroa, olipa valvonnan kohteena pieni yksityinen osakeyhtiö, tai suuri pörssiyhtiö. Toisaalta Tilintarkastaja C toi ilmi huomion, että tilintarkastuksen valvonnan siirtyminen PRH:n alaisuuteen on ilmiönä vielä nuori ja ulkoinen laadunvalvonta on todennäköisesti vielä muotoutumassa lopulliseen muotoonsa. Tilintarkastaja B kiteytti ongelman seuraavasti:

” [- -] nyt vasta on herätty siihen, että standardien ja säännösten mukaan kaikki yhtiöt tulisi tarkastaa samalla tavalla, mutta sehän ei mene ihan niin yksinkertaisesti, että pörssiyhtiö ja pieni yksityisyrittäjän osakeyhtiö tarkastettaisiin samalla tavalla. Ne hän on aivan eri maailmoista.” (Tilintarkastaja B)

Ainoastaan tilintarkastaja A on ollut osallisena laadunvalvontaan valitussa toimeksiantossa. Kysyttäessä häneltä laadunvalvontaan osallistumisen kokemuksesta ja sen hyödyllisyydestä hän kertoi kokeneensa valvonnan hyödyllisenä, mutta näki sen toteuttamisessa ja valvontaprosessissa ongelmia. Tilintarkastajat A ja B toivoisivat laadunvalvonnalta konsultoivampaa ja ohjaavampaa lähestymistapaa valvonnan toteuttamiseen, jotta tarkastuksen dokumentointi ja laatu olisivat tulevaisuudessa PRH:n vaatimusten mukaisia. Kuitenkaan haastatteluiden perusteella PRH ei tarjoa ohjeita, tai palautetta laadunvalvontansa tuloksista, joka koettiin ongelmallisena. Haastateltavien mukaan pidemmällä aikavälillä olisi todennäköisesti tuloksekkaampaa, jos PRH ja tilintarkastajat kävisivät enemmän vuoropuhelua ja mahdollisesti kehittäisivät tarkastusprosessia yhdessä.

” Ne (PRH) ei perustele tai avaa sitä, toimintaa ja valvonnan tulosta, että voisit kehittää toimintaa seuraavaa kertaa varten, että tarkastus olisi riittävällä tasolla.” (Tilintarkastaja B)

Kysyttäessä haastateltavilta mitä ajatuksia heille herää mahdollinen, tai tuleva laadunvalvontaan valinta, sillä auktorisoidut tilintarkastajat valitaan laadunvalvontaan 3-6 vuoden välein (Patentti- ja rekisterihallitus, 2019). Tavoitteena oli kartoittaa haastateltavien odotuksia laadunvalvontaa koskien, sekä keinoja, joilla he valmistautuvat tulevaan laadunvalvontaan. Tilintarkastaja B koki tulevan laadunvalvonnan neutraalina asiana todeten valvonnan tulevan ajankoh- taiseksi ajallaan, eikä vaikuttavan hänen työhönsä merkittävästi, koska hän pa- nostaa normaalistikin huomattavasti dokumentoinnin laatuun. Tilintarkastaja A kokee laadunvalvonnan ennemminkin uhkana ja stressin lähteenä, sekä ko- kee sen vaikuttavan työhönsä. Hänen mukaansa on jatkuvasti muistettava pa- nostaa dokumentointiin, sekä muistutettava avustavia tilintarkastajia tekemään samoin. Lisäksi hän kokee, että on taloudellisesti kannattamatonta pyrkiä tuot- tamaan riittävää laatua pienimpien asiakkaiden tilintarkastuksessa. Hän huo- mautti myös, että pieniä tilintarkastustoimeksiantoja harvoin valitaan laadun- valvontaan, minkä vuoksi standardien mukaista laatua ei aina edes tavoitella pienten yhtiöiden tilintarkastuksessa.

” pienimmissäkin yhtiöissä pitäisi tuottaa 100% laatua, mikä ei käytännössä ole mahdol- lista, eikä sitä käytännössä tuotetakaan. Jossain vaiheessa kannattavuus ja summa, mitä asiakkaalta voi laskuttaa luovat rajan” (Tilintarkastaja A)

Tilintarkastaja F totesi yksiselitteisesti valvonnan mahdollisuuden tuntuvan raskaalta ja odottavansa sen tuottavan ajallisia haasteita. Hän kokee toimeksian- tojensa tehdyn työn dokumentaation olevan riittävän laadukasta, mutta olevan- sa epävarma onko täysin ulkopuolisen mahdollista muodostaa riittävä ja katta- va kuva tehdyistä tarkastustoimenpiteistä tuotetun tilintarkastusdokumentaati- on pohjalta. Hän kokee ongelmallisena, että PRH:n laadunvalvonta ei sisällä mahdollisuutta kasvokkain käytävään keskusteluun laadunvalvontaa suoritta- van viranomaisen ja tilintarkastajan välillä, jolloin molemmilla osapuolilla olisi mahdollista ”sparrata” toisiaan ja keskustella tehdyistä toimenpiteistä ja tarkas- tuksen havainnoista.

Käytännön tilintarkastustyötä toteuttavien avustavien tilintarkastajien mukaan ajatus, että heidän laatimansa toimeksianto ja dokumentaatio valittai- siin laadunvalvontaan aiheuttaa stressiä, mutta huomattavasti vähemmissä määrin, kuin auktorisoiduilla tilintarkastajilla, sillä avustavat tilintarkastajat eivät ole henkilökohtaisessa vastuussa työstään viranomaisille. Lisääntyneen työn ja stressin koetaan siirtyvän ylhäältä alaspäin käytännön tarkastusta suo- rittaville tahoille. Toisaalta avustavat tilintarkastajat mainitsivat kokevansa, että toimeksiannot suoritetaan usein tiimeissä, jolloin stressi jakautuu tasaisemmin kaikille. Tilintarkastaja E kiteytti ajatuksensa seuraavasti:

”Stressiä tulee vähän pienemmässä mittakaavassa, mutta ei sen takia tule öitä valvot- tua. Tottakai tulee tehtyä parhaansa, mutta se helpottaa, ettei loppupeleissä ole itse vastuussa.” (Tilintarkastaja E)

6.2 Tilintarkastuksen ulkoisen laadunvalvonnan laatuvaatimukset ja kuinka ne koetaan käytännön tilintarkastustyössä

Toinen teema, eli tilintarkastuksen ulkoisen laadunvalvonnan laatuvaatimusten käsittely aloitettiin kysymällä tiedottaako PRH riittävällä tasolla valvonnassa soveltamistaan laatuvaatimuksista ja tietävätkö tilintarkastajat millaisia ovat PRH:n laatuvaatimukset. Jokainen haastateltava totesi olevansa tietämätön tarkoista laatuvaatimuksista, mutta tilintarkastajat A ja B hetken mietittyään totesivat laatuvaatimusten todennäköisesti seuraavan ISA-standardeja, joita tilintarkastajien odotetaan noudattavan työssään. Lisäksi Tilintarkastaja F totesi, että tilintarkastajilla on ja tulisi olla tietoa vähintään PRH:n asettamista painopistealueista kunkin vuoden valvonnalle. Tilintarkastajat A ja F toivat esille oletuksen, että Big 4- yritysten sisäinen laadunvalvonta on perehtynyt tarkemmin PRH:n vaatimuksiin ja ohjaa sisäisesti metodologiaa. Laatuvaatimusten ja standardien mukaisen riittävän laadun arvioinnin koetaan siis jäävän tilintarkastusyhteisöjen ja tilintarkastajien vastuulle.

”Ei kuitenkaan ole tietoa, että mikä on riittävä taso. Tietysti on tietoa siitä, mitä PRH painottaa, yleisesti ottaen liikevaihto, muistiot ja vaihto-omaisuus yms. erät. Lisäksi sisäisesti talon sisällä ollut tietoiskuja, että mitä PRH on talon toimeksiannoista havaituista virheistä huomauttanut ja mitä on tehty väärin.” (Tilintarkastaja F)

” Oletetaan, että laatuvaatimukset noudattelevat täydellisesti ISA-standardien vaatimuksia.” (Tilintarkastaja A)

Seuraavaksi siirryttiin käsittelemään PRH:n laatuvaatimusten vaikutusta käytännön tilintarkastustyöhön. Esille haastatteluissa nousi dokumentaatiovaatimusten nousu, korkeamman peruslaadun muodostuminen tarkastuksille, tilintarkastustyön muuttuminen mekaanisemmaksi ja lisääntynyt ylimääräinen hyväksymistyö ja sen oikea-aikaisuus. Vaatimusten tiukentumisen positiiviset laatuvaatimusten parantavat vaikutukset tiivistä tehokkaasti tilintarkastaja F, joka totesi:

” Näkisin niin, että me ollaan alettu tiedostaa, että meitä valvotaan, joka tekee varmasti ihan hyvää, että taustalla on laadunvalvonnan pelko, jonka vuoksi et voi oikaista missään toimeksiannossa.” (Tilintarkastaja F)

Tilintarkastajat olivat yksimielisiä, että PRH:n alaisena tilintarkastuksen laadunvalvonnan dokumentaatiovaatimukset ovat nousseet, mutta toisaalta, niiden on koettu tiukentuneen aiemminkin, kuitenkin PRH:n alaisena aiempaa nopeammin. Kautta linjan parantunut laatu koetaan yksinomaan hyvänä asiana, jonka koetaan edistävän tilintarkastusta alana. Ongelmana nähdään kuitenkin lisääntyvän laadun edellyttämä kasvava työmäärä. Lisääntyneen dokumentaatiovaatimuksen vuoksi työmäärän koetaan kasvaneen. Tilintarkastaja C huomautti, että hänen uransa aikana erityisesti pienten yhtiöiden tilintarkastuksen dokumentaatiovaatimukset ovat nousseet huomattavasti ja vaikuttavat työn tehokkuuteen ja kannattavuuteen. Myös tilintarkastaja A totesi dokumentaatiovaatimusten kasvaneen hänen uransa aikana merkittävästi, niin suurissa, kuin pienissäkin yhtiöissä. Tiukemman laadunvalvonnan nähdään luovan parem-

man peruslaadun tilintarkastukselle, kun jokainen toimeksianto tulee suorittaa tarkasti, mutta tämän koetaan johtavan tilintarkastajan työn muutokseen tilintarkastajasta dokumentoijaksi, jolla tarkoitetaan tilannetta, jossa yhä isompi osa tilintarkastajan ajasta kuluu muodolliseen tehdyn työn dokumentointiin, joka on pois asiakkaalle lisäarvoa tuottavasta ajasta.

PRH:n laadunvalvonnan koetaan tuoneen lisää hyväksymistyötä toimeksiantoja johtaville päävastuullisille tilintarkastajille. Tilintarkastaja F mukaan hänen uransa alussa saatettiin työpaperit tehdä loppuun usein vasta kesällä, kun tarkastus oli valmistunut jo keväällä. Nykyisellään tämä ei onnistu, vaan päävastuullisen tilintarkastajan on käytävä hyväksymässä työpaperit samanaikaisesti tarkastuksen valmistumisen kanssa. Tämä nähdään haasteellisena etenkin kiireaikaan, sillä työpapereiden tulee olla valmiina oikeissa kansioissa valmiina hyväksymiselle oikeaan aikaan. Ongelmallisena nähtiin mahdollisuus, että todellisuudessa tehty työ jätetään huomioimatta laadunvalvonnassa pienin virheen, kuten unohtuneen kansion sulkemisen vuoksi.

”Dokumentoinnin oikea-aikaisuus on selvästi lisääntynyt. Tekee siis työstä haasteellista, etenkin sesonkiaikaan, että saadaan kaikki työpaperit oikeaan aikaan kansioihin.” (Tilintarkastaja F)

”Päävastuullisen on käytävä hyväksymässä työpapereita ja sitä luetaan (PRH:n toimesta) vain sen mukaan, että olet käynyt järjestelmään täppäämässä, ihan sama vaikka kuinka selittäisit keskustelleesi asioista tarkastustiimin kesken, niin jos et ole laittanut täppää, on se yhtä kuin et olisi tehnyt koko työtä. Sehän aiheuttaa, että dokumentointi pitäisi olla verrattain reaaliajassa, että pystyt käydä työpaperit hyväksymässä” (Tilintarkastaja B)

Seuraavaksi käsiteltiin PRH:n laatuvaatimusten ja käytännön tilintarkastustyön suhdetta ja miten ne vastaavat toisiaan. Haastateltavien mielestä lähtökohdaisesti laatuvaatimukset kohtaavat. PRH:n laatuvaatimusten koettiin siis olevan linjassa käytännön tilintarkastustyön laatuvaatimusten kanssa. Esille nousi huomio, että käytännön tilintarkastustyö tähtää oikean tilintarkastuskertomuksen antamiseen ja johtopäätökseen, antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan, johon myös PRH:n laatuvaatimuksen tähtäävät. Tilintarkastaja A kuitenkin huomautti, että PRH painottaa laatuvaatimuksissaan liikaa mekaanista dokumentointia:

” [-] kaikki kulminoituu siihen, että mitataan pelkästään sitä, miten olet pystynyt teknisesti dokumentoimaan asian. Jos olet tehnyt myynnin tarkastuksen ja tietyt tarkastustoimenpiteet, joita on tyyliin viisi. Eli tarkastat tietyt jutut anyway. Mutta se, että ootko sä käyttänyt viisi tuntia sen tehdyn työn dokumentoinnin loppuunsaattamiseksi, vai onko sulla ollut kiire, etkä ole kerennyt dokumentoimaan ehkä iha niin justinsa. Sä olet tehnyt ihan saman työn, mutta voi olla toisessa tapauksessa, jossa et ole dokumentoinut, et pääsekään läpi laadunvalvontaa. ” (Tilintarkastaja A)

Ongelmallisena myös muiden tilintarkastajien toimesta nähtiin, että PRH:n laadunvalvonta suosii tilintarkastajia, joiden työtapaan kuuluu kaiken tehdyn työn tarkka dokumentointi. Todellisuudessa tapoja suorittaa tilintarkastus ja dokumentointi on yhtä monta kuin tilintarkastajiaakin, jokaisella omat hieman poikkeavat menetelmät. Kuitenkin tilintarkastaja F huomautti, että käytännön tasol-

la on hyvä asia, että dokumentoinnilla on tiukat vaatimukset, mutta se lisää riskiä, että ajankäyttö ei kohdistu tehokkaasti.

” Et voi ylenkatsoa mitään toimeksiantoa esimerkiksi siksi, että se on esimerkiksi liian pieni. Et voi lakaista asioita maton alle, vaan joudut käsittelemään ne ja dokumentoimaan ja perustelevaan, että miksi asiat on oikein. Näkisin kuitenkin, että vanhan liiton tilintarkastuksessa on käyty luvut läpi ja mietitty, että mitä luvut kertoo ja mitä riskejä voi niihin sisältyä. Uskon, että nyt meidän ajankäyttö kohdistuu liikaa laadukkaaseen dokumentointiin, joka saattaa aiheuttaa, että ei keretä palvella asiakasta ja antaa heille lisäarvoa. Lisäksi lisää riskiä, että ajankäyttö ei kohdennu tehokkaasti, saatetaan dokumentoida liikaa, jolloin saattaa jäädä varsinainen ajatustyö ja varmentaminen lukujen osalta. Ei tietenkään tarkoita, ettei sitä tehdä, mutta ajankäytöllisesti fokus on väärässä suunnassa.” (Tilintarkastaja F)

Haastateltujen määritelmät laadukkaalle tilintarkastukselle vaihtelivat toisistaan huomattavasti. Kuten tutkielman teoriaosuudestakin käy ilmi, ei tilintarkastuksen laadulle ja korkealaatuiselle tilintarkastukselle ole yleisesti hyväksytyä, yhtenäistä määritelmää. Merkittävimmit erot määritelmässä johtuivat suurimmilta osin näkökulmista. Esille nousseita näkökulmia olivat esimerkiksi sidosryhmälähtöinen ajattelu. Tilintarkastaja F painotti, että tilintarkastuksen laadun lähtökohdan tulisi olla pitää sidosryhmien puolia niin, että yksikään sidosryhmä ei joudu kärsimään toisten kustannuksella. Sidoryhmäpohjaisen laatuajattelun vuoksi tilintarkastajien tulisi hänen mukaansa pohtia laatua tilintarkastuksen sidoryhmien, etenkin asiakkaiden kautta. Toisenlainen näkökulma lähti liikkeelle tilintarkastusasiakkaan liiketoiminnan ymmärtämisestä ja sen myötä toimeksiantokohtaisesta harkinnasta suoritettaviin tilintarkastustoimenpiteisiin. Tilintarkastaja A mainitsi esimerkkinä tilinpäätöseräkohtaisen harkinnan tilintarkastustoimenpiteisiin. Hänen mukaansa laadukkaan ja tehokkaan tilintarkastuksen kannalta on olennaista keskittyä kaikkein olennaisimpien tilinpäätöserien, kuten liikevaihdon tarkastukseen, kun taas esimerkiksi vaihto-omaisuuden voisi jättää tarkastamatta yhtiöissä, joilla ei ole olennaista varastoa. Toimialakohtainen ymmärrys ja osaaminen koettiin erityisen tärkeänä, koska etenkin päävastuullisen tilintarkastajan on nopeasti saatava kattava kokonaiskuva tilintarkastustoimeksiannosta ja pystyttävä keskittämään olennaisimmat resurssit yhtiön toiminnan kannalta kriittisimpiin tilinpäätöseriin, jotta hänellä on mahdollisuus antaa lausunto tilinpäätöksestä pitäen toimeksianto kannattavana. Haastateltavat kokivat, että laadunvalvonta nykyisellään on olevan yleispätevää käytettäväksi sellaisenaan jokaiseen toimeksiantoon yhtiön koosta ja toimialasta riippumatta. Laadukkaan tilintarkastuksen kannalta olisi hyödyllisempää jättää toimialakohtaisen ja yhtiökohtaisen harkinnan perusteella ei-olennaiset tarkastustoimenpiteet standardien vaatimuksia pienemmiksi ja olennaiset tarkastustoimenpiteet jopa tarkemmiksi, kuin standardien mukaan tulisi. Näin toimittuna tilintarkastuksen resurssit kohdistuisivat yhtiön ja sidoryhmien kannalta tehokkaammin. Tilintarkastuksen laadun päätepisteenä kaikki haastateltavat kokivat tilinpäätöksen ja sen lukujen luotettavuuden ja oikeellisuuden varmistamista, sekä yhtiön toiminnan jatkuvuuden edellytysten arvioimista.

Pyydettäessä pohtimaan tilintarkastuksen laatua asiakkaan näkökulmasta nousi esille oletus, että asiakkaat arvostavat lähtökohtaisesti eniten tilintarkas-

tuksen halpaa hintaa, eivätkä niinkään tilintarkastuksen teknistä laatua, tai asiakaspalvelua. Asiakkaiden ei koeta tietävän, tai ymmärtävän tilintarkastuksen laatuun ja hintaan vaikuttavia tekijöitä, eikä heidän koeta arvostavan perinpohjaista, tilinpäätöksen oikeellisuuden varmistavaa tilintarkastusta ja havaittuja virheitä. Asiakkailta ei haastateltavien mukaan usein ole tarpeeksi, tai lainkaan tietoa tilintarkastukseen kohdistuvasta laadunvalvonnasta ja sen aiheuttamista kustannuksista, jotka lisäävät asiakkaalle lisäarvoa tuottamatonta dokumentaatiota.

”Tilintarkastus on asiakkaalle pakollinen paha” (Tilintarkastaja C)

6.3 Tilintarkastuksen ulkoisen laadunvalvonnan vaikutus sidosryhmien näkökulmasta

Tämä teema aloitettiin kysymyksellä, vaikuttaako PRH:n tilintarkastuksen ulkoinen laadunvalvonta edesauttavasti, tai haittaavasti käytännön tilintarkastustyöhön. Haastateltavilla oli yhtenäinen linja, että kokonaisuutta tarkastellen ulkoinen laadunvalvonta edesauttaa tilintarkastustyötä tuoden ryhtiä toimeksiantojen suorittamiseen toimeksiantojen peruslaadun noustessa. Kuten aiemminkin, myös tämän teeman kohdalla esille nousi alati kasvavat dokumentaatiovaatimukset ja epätietoisuus laatuvaatimuksista, joiden koetaan nostavan stressiä ja toimeksiantoihin käytettyä aikaa.

”[- -] pistäähän se (laadunvalvonta) porukkaan ryhtiä, mutta kyllä se varmasti tuo mukanaan sen toisenkin puolen, että aikaa kuluu väkisinkin enemmän dokumentointiin ja muuhun. Sen lisäksi alalle on tullut kaiken kaikkiaan epätietoisuutta ja kaikki ovat enemmän varpaillaan, kun ei tiedetä, mikä on riittävää ja miten asiat pitäisi oikeasti tehdä.” (Tilintarkastaja B)

Ongelmallisena nähdään myös, että nousevat dokumentaatiovaatimukset ovat pois asiakkaan palvelemisesta ja todellisesta lisäarvon tuottamisesta asiakkaalle, kuten konsultaatiosta ja tilinpäätöseräkohtaisesta syventymisestä ja tarkemmasta tilintarkastuksesta. Nousseet dokumentaatiovaatimukset lisäävät tilintarkastajille painetta nostaa palveluidensa hintoja, kun taas samalla asiakkaille on hankala perustella hintojen nostamista dokumentaation kiristymisellä. Tilintarkastaja F:n näkemyksen mukaan nykyinen tilanne ei ole kestävällä pohjalla, jos PRH:n laatuvaatimukset eivät muutu, sillä hänen arvionsa mukaan tilintarkastuksen kustannus- ja hintataso tulee nousemaan niin, ettei pienillä yhtiöillä välttämättä ole varaa lakisääteiseen tilintarkastukseen.

”Pienillä yhtiöillä ei välttämättä tulevaisuudessa ole varaa tilintarkastukseen. Tilintarkastuksen tulisi olla niin kallista, kun pienemmissäkin yhtiöissä nähtäisiin usean päivän vaiva” (Tilintarkastaja F)

Seuraavaksi aiheeksi nostettiin tilintarkastuksen yhteiskunnallinen uskottavuus ja miten tilintarkastuksen laadunvalvonta nykyisellään PRH:n alaisuudessa

vaikuttaa siihen. Vastaukset olivat eriäviä, mutta jokaisella haastateltavalla oli kokemus, että tiukentuneen dokumentaation perimmäinen tarkoitus on nostaa tilintarkastuksen yhteiskunnallista uskottavuutta. Ongelmana tässäkin yhteydessä koettiin, että asiakkaat eivät aina tiedosta tilintarkastajiin kohdistuvia vaatimuksia ja valvontaa. PRH:n laadunvalvonnan tulokset ja etenkin niiden julkisuus kuitenkin vaikuttavat haastateltavien mukaan negatiivisesti tilintarkastuksen uskottavuuteen.

”Tavoite varmaan olisi, että lisäisi uskottavuutta, mutta kun tulokset ovat tällaisia ja sitten ne vielä uutisoidaan, voisin kuvitella, että tuloksia lukevilla asiakkailta ja ulkopuolisilla tahoilla herää kysymyksiä, että mitäs ne tilintarkastajat nyt oikeastaan tekeekään.” (Tilintarkastaja B)

Tässä yhteydessä tuloksilla viitataan PRH:n vuosiraportin mukaisiin valvonnan tuloksiin, joiden mukaan 35% ulkoiseen laadunvalvontaan valituista tilintarkastustoimeksiannoista läpäisee valvonnan hyväksytysti ensimmäisellä valvontakierroksella. Tilintarkastajien mukaan tulokset kertovat valvonnan olevan liian tiukkaa ja tulosten julkisuuden tuovat negatiivista julkisuutta tilintarkastajille ja heidän ammattikunnalleen. Haastatteluissa koettiin ongelmallisena, että valvonnan ollessa erittäin tiukkaa, ei tilintarkastajilla ole saatavilla apua ja neuvoa PRH:n toimesta, jotta tarkastusta ja dokumentaatiota voitaisiin kehittää vastaamaan vaatimuksia. Tilintarkastaja F kommentoi läpäisyprosenttia seuraavasti:

”Tuohan vie pohjan koko hommalta, koska asiakas ei kuitenkaan välttämättä ymmärrä, että mikä on johtanut laadunvalvonnan hylkäykseen. Se ei välttämättä tarkoita, että työ olisi tehty huonosti, vaan hylkäykset on usein dokumentaatiolähtöisiä. Jos olet itse tilanteessa, että et ole päässyt läpi, niin sen jälkeen on hankala perustella asiakkaille tekevänsä laadukasta tilintarkastusta.” (Tilintarkastaja F)

Tilintarkastaja F viittaa vastauksessaan tilintarkastuksen yhteiskunnalliseen asemaan ja uskottavuuteen ja niiden heikentymiseen. Hän nosti esille oman havaintonsa, että PRH:n ulkoisen laadunvalvonnan hylkäykset ja havainnot ovat useimmin dokumentaatiolähtöisiä, minkä vuoksi kokisi aiemmin mainitun konsultoivamman ja kasvokkain tapahtuvan laadunvalvonnan toteuttavan laadunvalvonnan tavoitteita paremmin, kun tilintarkastaja pystyisi sanallisesti avaamaan tehtyjä toimenpiteitä ja dokumentaatiota. Konsultoivampi lähestymistapa edesauttaisi hänen arvionsa mukaan myös tilintarkastuksen yhteiskunnallista luottamusta, sekä parantaisi tilintarkastuksen laatua pitkällä tähtäimellä.

Haastatteluissa nousi ilmi, että tilintarkastajat kokevat pienten ja keski suurten tilintarkastustoimistojen pääsevän helpommalla ja kevyemmällä valvonnalla verrattuna Big-4 tilintarkastusyhtiöihin. Haastateltavat totesivat, ettei heillä ole varmaa tietoa, mutta heidän käsityksensä mukaan pienempiin toimijoihin kohdistuu suhteessa vähemmän ja kevyempää valvontaa. Tilintarkastaja A:n käsityksen mukaan aiempina vuosina pienillä tilintarkastustoimistoilla on ollut suurista poikkeava laadunvalvontaprosessi ja laadunvalvontaan valituille on ilmoitettu valinnasta etukäteen. Esille nousi myös huomio, että pienemmillä toimijoilla on todennäköisempää, että dokumentaatio on huomattavasti hei-

kommalla tolalla resursseista johtuen, joka johtaa kilpailun vääristymiseen, kuten tilintarkastaja F toteaa:

” Lähtökohtaisesti pienemmällä yrityksillä on todennäköisempää, että dokumentaatio ei ole kohdallaan, niin kyllähän se vaikuttaa kilpailutilanteeseen, jos pienempi toimisto pystyy tarjota puoleen hintaan tarkastuksen, koska heihin ei välttämättä kohdistu vastaavaa ulkoista laadunvalvontaa. Lopputuloksena on, että myydään käytännössä ihan eri tuotetta.” (Tilintarkastaja F)

Seuraavaksi haastateltavia pyydettiin ajattelemaan tilintarkastuksen ulkoista laadunvalvontaa asiakkaiden ja muiden sidosryhmien näkökulmasta ja pohtimaan tuottaako se hyötyä, haittaa, vai molempia sidosryhmille. Konsensus haastateltavilla oli, että PRH:n ulkoinen laadunvalvonnan vaikutus kokonaisuudessaan on negatiivinen sidosryhmien kannalta. Tilintarkastuksen laadun kannalta olennaisena pidetään lisäarvon tuottamista ja konsultoivaa tilintarkastusta, joilta PRH:n vaatimusten mukainen mekaaninen dokumentaatio vie aikaa pois. Tilintarkastaja F kiteytti asian seuraavasti:

” Fokus menee enemmän siihen, että me ei olla tilintarkastajia, me ollaan dokumentoijia. Tämä vie aikaa oikeasti lisäarvoa tuottavasta työstä.” (Tilintarkastaja F)

Lisäarvoa tuottavia toimenpiteitä, joita pystyttäisiin tarjoamaan asiakkaalle mekaanisen dokumentaation sijaan, voisivat haastateltavien mukaan olla esimerkiksi tarkempi asiakasyrityksen prosesseihin perehtyminen riskipisteiden havaitsemiseksi. Etuina asiakkaiden ja muiden sidosryhmien kannalta nähtiin, että nykyisen valvonnan alaisena on erittäin epätodennäköistä, että tilintarkastustoimeksiantoja suoritetaan huonosti, sillä PRH:n ulkoisella laadunvalvonnalla on hyvin vahva standardien mukaiseen tarkastukseen ohjaava vaikutus. Jokainen yhtiö ja jokainen toimenpide tulee suorittaa ja dokumentoida riippumatta yhtiön koosta ja kiiretilanteesta.

Seuraava kysymys käsitteli tilintarkastuksen kannattavuutta ja PRH:n laadunvalvonnan vaikutusta siihen tilintarkastajien näkökulmasta. Kaikki haastatellut tilintarkastajat olivat yksimielisiä, että PRH:n laadunvalvonta lisää tilintarkastuksen kustannuksia ja lisää painetta nostaa tilintarkastuksen hintaa. Tilanne on tilintarkastajien A, B ja F mukaan ongelmallinen erityisesti pienten yhtiöiden osalta, joilta ei heidän mukaansa voida laskuttaa tarpeeksi, jolloin tilintarkastustoimeksiannot ovat erittäin hankalia saada kannattaviksi.

” Työn pitää olla tehty samalla tavalla firman koosta riippumatta, mutta vain pienemmällä olennaisuuksilla. Kyllähän sen pitäisi johtaa siihen, että jokaisen tilintarkastuksen hinta, riippumatta asiakkaasta olisi keskenään lähellä toisiaan. Eihän pienemmällä asiakkailla ole varaa maksaa tilintarkastuksesta saman verran kuin isoilla. Me tehdään tarkastusta lähtökohtaisesti vaadituilla laatuvaatimuksilla, joka tekee pienistä toimeksiannoista aika usein kannattamattomia, tai huonosti kannattavia minimaalisilla katteilla” (Tilintarkastaja F)

Tilintarkastajan B mukaan tilintarkastus on erittäin kilpailtu ala ja katteet ovat valmiiksi matalia kannattavissakin toimeksiannoissa. Erityisesti kilpailu näkyy pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastustoimeksiannoissa, joiden johdolla

ei useinkaan ole tilintarkastaja A:n mukaan realistista käsitystä tilintarkastuksen vaatimasta ajasta ja resursseista. Lisääntyneet dokumentaatiovaatimukset pakottavat tilintarkastusyhtiöt nostamaan hintoja, mikä on hankalaa perustella asiakkaille, jotka eivät ymmärrä tilintarkastuksen dokumentaatiovaatimusten nousseen. Tilintarkastaja B:n mukaan tilintarkastusasiakkaat eivät koe hyötyvänsä lisääntyneestä dokumentaatiosta, sillä lisääntynyt dokumentaatio ei useinkaan tuota todellista lisäarvoa asiakkaalle.

Seuraavaksi tilintarkastajia pyydettiin esittämään kehitysehdotuksia PRH:n laadunvalvonnalle. Esille nousseita ehdotuksia olivat tehostetumpi ja nopeampi valvontaprosessi, konsultoiva ja keskustelevampi valvonta ja toivomus PRH:n laadunvalvojien käyttävän enemmän yhtiökohtaista harkintaa ja hankkivan lisää toimialakohtaista tietoa. Tilintarkastaja F lyhentäisi laadunvalvontaprosessia, jonka hän kertoo kestäneen kollegallansa yli puoli vuotta, mikä hän kokee olevan liian pitkä aika. Tilintarkastajat A, B, D ja F muuttaisivat laadunvalvontaa konsultoivammaksi, eli toivoisivat enemmän keskustelua ja ohjeita PRH:lta, jotta tilintarkastuksen dokumentaatiota voitaisiin kehittää.

6.4 Tilintarkastuksen dokumentaatio

Viimeisenä teemana haastattelussa otettiin tilintarkastuksen dokumentaatio. Dokumentaatio on noussut jatkuvasti esille aiempien teemojenkin yhteydessä, erityisesti sen tiukkojen laatuvaatimusten vuoksi. Haastateltaville esitettiin kaksi esimerkkiä PRH:n vuosiraportilta, joissa tilintarkastuksen laatu on ollut heikkoa ja valvonta on päätyntä hylkäykseen, tai jatkokierrokselle. Esimerkit valittiin niin, että ne edustivat PRH:n valvonnan painopistealueita kyseisen vuoden laadunvalvonnan osalta. Esimerkit olivat seuraavat:

Esimerkki 1: Tilintarkastusdokumentaatiosta ei käy ilmi kaikkia tehtyjä tilintarkastustoimenpiteitä

Esimerkki 2: Tilintarkastaja ei ole asettanut, soveltanut ja dokumentoinut olennaisuutta suunnitellensa ja suorittaessaan tilintarkastusta.

Haastatelluilta tilintarkastajilta pyydettiin kertomaan mielipiteitä, kommentteja ja ajatuksia, joita esimerkit herättävät. Ensimmäisen esimerkin tapauksessa haastateltavat uskoivat kyseessä olevan inhimillinen virhe, jossa tilintarkastustoimeksiannon suorittanut tilintarkastaja on todennäköisesti unohtanut dokumentoida kaiken työnsä, tai hänellä ei ole ollut aikaa saattaa dokumentaatiota loppuun. Tilintarkastaja B:n mukaan on yleistä ja todennäköistä, että yksittäisissä toimeksiannoissa kaikki työpaperit eivät päädy lopulliseen tilintarkastuskansioon, tai päävastuullinen tilintarkastaja jättää epähuomiossa hyväksymättä osan työpapereista, jolloin PRH:n tulkinna mukaan vaadittavia toimenpiteitä ei ole suoritettu. Toisaalta Tilintarkastaja C toteaa, että usein puutteellinen ammattitaito on taustalla puutteelliseen dokumentaatioon ja puuttuviin tarkastustoimenpiteisiin. Tilintarkastaja F huomauttaa, että esimerkin tapauksessa ei voida suoraan todeta, etteikö riittäviä tilintarkastustoimenpiteitä olisi tehty.

Tarkastuksen riittävä taso voitaisiin hänen mukaansa osoittaa, mikäli valvontaprosessi sisältäisi keskustelua valvojan ja tilintarkastajan välillä

”Puuttuva dokumentaatio ei aina tarkoita huonosti suoritettua tilintarkastusta, mikä voitaisiin näyttää toteen, mikäli valvonta olisi vuorovaikutuksellisempaa ja konsulttivampaa” (Tilintarkastaja F)

Esimerkki kaksi keräsi epäuskoisia kommentteja, että onko tällaisia toimeksiantoja todellisuudessa ollut, sillä tilintarkastuksen lähtökohdan tulisi kaikkien haastateltavien mukaan olla, että olennaisuus on laskettu ja sitä sovelletaan toimeksiannon tarkastuksessa.

” Se on niin peruskauraa, että lasket olennaisuuden, oli se oikein dokumentoitu, tai ei. Olennaisuuden laskeminen voi usein ontua, mutta kyllä se pitäisi olla tehtynä jokaisessa toimeksiannossa.” (Tilintarkastaja A)

Tilintarkastajan F mukaan olennaisuuden määrittely on usein hyvinkin epä-määräistä ja tilintarkastajat pyrkivät lähtökohtaisesti saavuttaa mahdollisimman korkean olennaisuuden venyttämällä oletuksia, kuten olennaisuuden laskentaperusteita. Lisäksi hän huomauttaa, että kaksi erillistä tilintarkastajaa voivat saada toisistaan poikkeavat olennaisuudet samalle toimeksiannolle. Olennaisena hän pitää saadun olennaisuuden perustelua. Sama painottavat tilintarkastajat A ja B, joiden mukaan saavutettua olennaisuutta olennaisempaa on suorittaa ja dokumentoida harkinta ja perustelut olennaisuudelle. Tilintarkastajat A ja B pitävät todennäköisenä, että esimerkki 2:ssa tilintarkastajalla on ollut mielessään laskettuna olennaisuus, jota hän ei kuitenkaan ole dokumentoinut, mutta. Haastatteluissa nousi myös ilmi tilintarkastusyhteisökohtaiset dokumentoinnin erot, etenkin Big 4- yhtiöiden ja pienempien tilintarkastusyhteisöjen välillä. Suurissa tilintarkastusyhteisöissä tilintarkastuksen ja dokumentoinnin laatu on lähtökohtaisesti korkea ja perusteet ovat kunnossa. Haastatellut pitivät olennaisuuden dokumentointia niin oleellisena tilintarkastustoimeksiannon dokumentoinnissa, että heidän mukaansa on kohtuullista ja oikeutettua, että olennaisuuden dokumentoinnin puuttuminen johtaa laadunvalvonnan hylkäykseen.

” Kyllä sinne pitäisi jotain dokumentoida. Jos esimerkin tarkastaja ei ole ollenkaan miettinyt asiaa, niin sitten se on väärin. Tulee kuitenkin joku roti olla.” (Tilintarkastaja A)

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOTUTKIMUS

7.1 Johtopäätökset ja tulosten pohdintaa

Seuraavaksi vuorossa tutkimuksen tulosten pohdintaa ja niiden perusteella muodostettuja johtopäätöksiä, joiden perusteella saadaan vastaukset tutkimuskysymyksiin, jotka olivat:

Tutkimuskysymys 1: Miten Patentti- ja rekisterihallituksen tilintarkastukselle asettamat laatuvaatimukset ja laadunvalvonta koetaan käytännön tilintarkastustyössä suuressa tilintarkastusyhteisössä?

Tutkimuskysymys 2: Miten suuressa tilintarkastusyhteisössä työskentelevät tilintarkastajat kehittäisivät Patentti- ja rekisterihallituksen laadunvalvontaa ja tilintarkastuksen laatua?

Tämän osion tavoitteena on muodostaa vastaukset esitettyihin tutkimuskysymyksiin aineiston pohjalta tehtyjen johtopäätösten pohjalta. Saatuja tuloksia peilataan aiemmin esitettyihin tilintarkastuksen laatu käsitteleviin teorioihin, etenkin tilintarkastuksen laatua koskevien tulosten osalta. Osio sisältää lisäksi tutkielman tekijän omia havaintoja, sekä tulosten pohjalta käytävää pohdintaa.

7.2 Laatuvaatimusten vaikutukset tilintarkastustyöhön

Ensimmäinen tutkimuskysymys käsitteli tilintarkastajien kokemuksia PRH:n laadunvalvonnan vaikutuksista tilintarkastustyöhön suurissa tilintarkastusyhteisöissä. Tulosten perusteella voidaan muodostaa näkemys, että tilintarkastajien kokemukset PRH:n laadunvalvonnan vaikutuksista kallistuvat suurimmilta osin negatiivisen puolelle. Tilintarkastajat kokevat lisääntyneiden dokumentaatiovaatimusten vaikuttavan tilintarkastustyön kannattavuuteen, sekä lisäävän stressiä ja aiheuttavan epävarmuutta. Tilintarkastajat eivät koe tietävänsä riittäväällä tarkkuudella heidän työlleen asetettuja vaatimuksia, minkä vuoksi muodostuu helposti käsitys lisääntyneen

dokumentaatiotyön merkityksettömyydestä. Toisaalta PRH:n mallin (2019, 29) mukaan tilintarkastuksen laadun määritelmä lähtee asiakkaan liiketoiminnan tunnistamisesta ja riskien tunnistamisesta ja määrittelystä, joihin vastatakseen tulee tilintarkastajan suorittaa riittävät toimenpiteet riittävällä tilintarkastusevidenssillä. Vasta kolmantena mallissa tuodaan esille tehdyn työn todentaminen, eli dokumentaatio. Tulosten mukaan tilintarkastajat kokevat, että PRH todellisuudessa painottaa eniten juuri mallin kolmatta kohtaa, eli dokumentaatiota, eikä niinkään tilintarkastuksen laadun mallille määriteltyä ensimmäistä tasoa, eli asiakkaan liiketoiminnan ja riskien tunnistamista, saati asiakaskohtaisten tarkastustoimenpiteiden suunnittelua. Haastatteluiden perusteella PRH:n ulos viestimä määritelmä tavoiteltuun tilintarkastukseen laatuun johtavasti tilintarkastusprosessista ei ole linjassa tilintarkastajien kokemuksen kanssa, mikä luo epävarmuutta tilintarkastajille

Positiivisena nähdään, että tilintarkastuksen laatu on noussut tiukempien dokumentaatiovaatimusten mukana, minkä vuoksi jokainen tilintarkastustoimeksianto on toteutettava aiempaa huolellisemmin. Toisaalta tilintarkastuksen laadun nähtiin vaihtelevan riippuen, minkä sidosryhmän kannalta asiaa tarkastelee. Haastatteluissa ilmeni, että korkealaatuisen tilintarkastuksen nähdään tilintarkastajan näkökulmasta tuovan lisäarvoa asiakkaalle, mutta asiakkaan nähdään arvostavan puolestaan matalia kustannuksia. Korkealaatuinen ja lisäarvoa tuottava tilintarkastus vaatii useimmiten ylimääräistä perehtymistä asiakkaan liiketoimintaan, joka vaatii aikaa ja resursseja, jolloin lisäarvon tuottaminen on ristiriidassa asiakkaan matalien kulujen arvostuksen, sekä PRH:n lisääntyvien dokumentaatiovaatimusten kanssa. Tilintarkastajien voidaan nähdä tulkitsevan laadukasta tilintarkastusta AUDITQUAL- mallin (Duff, 2004, 19) jaon mukaan enemmän asiakaspalvelun kannalta painottaen ymmärrystä asiakkaan liiketoiminnasta, kun taas asiakkaiden ja PRH:n nähdään arvostavan teknistä laatua ja lopputuloksen kustannustehokkuutta. Toisaalta Duff (2009, 411) toteaa, että teknisen laadun kannalta on erityisen tärkeää tilintarkastustoimistoille, että ne pystyvät sitouttamaan ja hankkimaan parhaan mahdollisen osaamisen palvelukseensa. Kuitenkin haastatteluissa nousi ilmi pelko tilintarkastusalan houkuttelevuuden laskusta tiukentuneiden laatuvaatimusten ja sanktioiden vuoksi. Haastateltavien mukaan alan laskenut kannattavuus, tiukentuneet vaatimukset ja sanktiot johtavat mitä todennäköisimmin tilanteeseen, jossa alaa harkitsevat nuoret valitsevat toisen, houkuttelevamman alan. Haastateltavien ja Duff: n mukaan tällä on vaikutusta tilintarkastuksen laadun kehitykseen, etenkin pitkällä aikavälillä. Tämän taustalta on perusteltua tuoda ilmi mahdollisuus, ettei PRH:n laadunvalvonta todellisuudessa nosta tehokkaasti tilintarkastuksen laatua pitkällä tähtäimellä, jos tilintarkastusalan houkuttelevuus katoaa, eikä paras mahdollinen työntekijäjoukko hakeudu tilintarkastuksen pariin. Haastatteluissa tilintarkastuksen laadun nähtiin lisäksi kiteytyvän tilintarkastustoimeksiannon päätepisteenä toimivaan tilintarkastuskertomukseen ja sen oikeellisuuteen, joka mukailee DeAngelon (1981) yleisesti hyväksytyyn määritelmään, että laadukas tilintarkastus kykenee tunnistamaan virheet ja raportoimaan niistä. Myöskin PRH:n (2019,29) laadukkaan tilintarkastuksen määritelmässä lopputulemana pidetään

tilintarkastuskertomusta, joka on johdonmukainen hankittuun tilintarkastusevidenssiin ja tarkastustoimenpiteisiin.

Haastatteluissa ilmeni, että tilintarkastajat lähtökohtaisesti arvostavat korkealaatuista tilintarkastusta ja panostavat siihen, mutta laadun kehittäminen lisää kustannuksia, mikä pakottaa tilintarkastajat tasapainottelemaan laadun ja taloudellisen kannattavuuden välillä. AUDITQUAL mallin mukaan tilintarkastuksen laatu koostuu teknisestä laadusta ja palvelun laadusta, joka sisältää esimerkiksi oheispalveluita ja asiakastuntemukseen ja yhteistyöhön panostamista. Haastatteluissa nostettiin ilmi tavoite luoda asiakkaalle lisäarvoa, jota usein pyritään saavuttamaan tarjoamalla asiakkaalle lakisääteisen tilintarkastuksen ulkopuolisia palveluita, kuten konsultointia tai tarkempaa tarkastusta. Usein kuitenkin alan kannattavuus on ajanut tilintarkastajat tilanteeseen, jossa tarkastukset on suoritettava mahdollisimman pienin resurssein. Tiukan hintakilpailun vuoksi lisääntyneitä kustannuksia on vaikea siirtää asiakkaalta laskutettaviin tilintarkastuspalkkioihin, joka heikentää tilintarkastustoimeksiantojen kannattavuutta, etenkin pienten yhtiöiden kohdalla. Matalampia katteita ryhdytään helposti paikkaamaan suorittamalla tilintarkastus nopeammin, pienemmällä dokumentaatiolla. Tilintarkastajien resurssien nähdään siis kohdistuvan epätehokkaasti, eikä PRH:n määritelmän (2019, 29) mukainen asiakkaan liiketoiminnan riskien tunnistaminen ja olennaisiin riskeihin tarkastustoimenpiteiden kohdistus toteudu todellisuudessa. Teoriaosuudessa esitellyt viitekehykset eivät juurikaan ota huomioon viranomaissäätelyn tuottamia kustannuksia ja sen vaikutusta kilpailuasetelmiin tilintarkastusalan sisällä.

Tilintarkastuksen laadunvalvonnan julkisuuden koettiin vesittävän laadunvalvonnan perinpohjaisen tarkoituksen parantaa tilintarkastuksen yhteiskunnallista luotettavuutta. Laadunvalvonnan tulosten ollessa julkisia ja läpipääsyprosentin pieniä, koetaan laadunvalvonnan todellisuudessa heikentävän tilintarkastusinstituution yhteiskunnallista luotettavuutta ja asemaa. AUDITQUAL-mallin mukaan tilintarkastajan brändi ja maine ovat yksi laadukkaan tilintarkastuksen tekijä, minkä vuoksi on mahdollista, että PRH:n tulosten julkisuus osaltaan vaikuttaa heikentävästi tilintarkastuksen kokonaisuuteen.

7.3 Tilintarkastajien kokemukset ulkoisesta laadunvalvonnasta ja kehitysehdotuksia

Tutkimuskysymyksistä toinen käsitteli tilintarkastajien omiin kokemuksiin pohjautuvia kehitysehdotuksia tilintarkastuksen ulkoiseen laadunvalvontaan liittyen. Useissa vastauksissa ja teemoissa esille nousi havainto epätietoisuudesta laatuvaatimuksia kohtaan. Vastausten perusteella tilintarkastajat eivät koe PRH:n tiedottavan tarpeeksi, mitä se odottaa tilintarkastustoimeksiannoilta, joka luo epävarmuutta tilintarkastajille. Toisaalta PRH edellyttää ISA-standardien noudattamista laatuvaatimustensa taustalla ja haastatteluissa nousi esille, että tilintarkastajat ovat tietoisia PRH:n vaatimuksesta noudattaa ISA-standardeja, joiden pohjalta PRH lopulta muodostaa laatuvaatimuksensa. PRH:n toivottaisiinkin entistä avoimemmin ja laajemmin tiedottavan vaatimuk-

sistaan ja toimenpiteistä, joilla ne ovat saavutettavissa. Toisaalta PRH julkistaa vuosittain etukäteen jokaiselle vuodelle määrittämänsä painopistealueet, joihin laadunvalvonta keskittyy. Tilintarkastajat kokisivat tarkemman vaatimusten tiedottamisen edesauttavan tilintarkastuksen laadun kehitystä paremmin pidemmällä tähtäimellä, verrattuna nykyiseen tilanteeseen. Haastatteluissa kuitenkin nostettiin esille oletus, että PRH:n laatuvaatimukset noudattelevat ISA-standardeja, joten periaatteellisella tasolla tilintarkastajilla tulisi olla näkemys PRH:n laatuvaatimuksista, jotka täytyisivät noudattamalla standardeja. Haastatteluissa nousi ilmi käsitys, että PRH toteuttaa valvontansa pääsääntöisesti sähköisesti, eikä jaa ohjeita valvonnan havaintojen perusteella, tai mahdollista kasvokkain käytävää keskustelua tilintarkastajan ja valvojan välillä. Tämä johtaa useimmiten laadunvalvonnan keskittymisen pelkästään dokumentaation tarkastukseen.

Dokumentaatiolähtöinen laadunvalvonta koettiin haastattelujen perusteella vääräksi lähestymistavaksi, koska dokumentaation taso kärsii helposti kii-reen keskellä. Tilintarkastajat toivoisivat keskustelelevampaa tulokulmaa PRH:n laadunvalvonnalle, jotta saataisiin mahdollisuus sanallisesti avata ja perustella tehtyjä ja tekemättä jätettyjä tarkastusprosessin vaiheita. Nykyisen tilanteen ongelmana nähdään, että todellisuudessa tehdyt tarkastustoimenpiteet tulkitaan tekemättömiksi epätäydellisen dokumentaation tai epäselvyyksien vuoksi, jolloin PRH tulkitsee helposti, että tarkastus on tehty riittämättömällä tavalla, vaikka se todellisuudessa olisikin tehty standardien mukaisesti. Haastattelujen perusteella tilintarkastajat ovat halukkaita kehittämään tilintarkastuksen laatua pitkällä tähtäimellä, mutta kokevat nykyisen tiukan kontrollin ja valvonnan sanktioineen olevan väärä lähestymistapa. Pidemmän aikavälin kehityksen kannalta avoimuus ja yhteistyö nähtiin keinoina, joihin PRH:n tulisi panostaa tulevaisuudessa, jotta tilintarkastuksen laatu saataisiin nostettua.

Haastattelujen perusteella tilintarkastajien kokemukset ja mielikuva PRH:n ulkoisesta laadunvalvonnasta ovat pääsääntöisesti kielteisiä, johtuen enimmäkseen valvonnan matalasta läpipääsyprosentista ja epäolennaisuuksiin keskittyvästä valvontaprosessista. Tiiviimpi yhteistyö PRH:n ja tilintarkastajien kesken nähtäisiin kehittävän mielikuvaa ulkoisesta laadunvalvonnasta. PRH:n toivottaisiin tiedottavan vaatimuksistaan ja työstään enemmän, jolloin tilintarkastajan voisivat pitkällä tähtäimellä kehittää dokumentaatiotaan ja menetelmiään niin, että vaatimukset täyttyvät, sekä samalla kannattavuutta pystyttäisiin kehittämään jalostamalla tarkastustoimenpiteitä niin, että standardien vaatimukset täyttyvät työn ollessa samalla kannattavaa.

PRH:n laadunvalvonnan koetaan vaikuttavan kaksijakoisesti tilintarkastuksen uskottavuuteen – tiukempi linja dokumentaation suhteen koetaan positiivisena ja tilintarkastustoimeksiuntojen yleistä laatua nostavana, kun taas tapauskohtaisen harkinnan puute yhdistettynä tiukempaan laatuvaatimukseen aiheuttaa usein stressiä ja ylimääräisiä kuluja, joita on hankala siirtää asiakkailta laskutettavaan hintaan, mikä johtaa heikentyneeseen kannattavuuteen. PRH:n (2019) mukaan laadunvalvonnan tavoitteena on varmistaa, että tilintarkastustoimeksiannossa on tehty riittävät tilintarkastustoimenpiteet ja hankittu riittävä evidenssi lausunnon taustalle, tilinpäätös ei sisällä olennaisia virheitä, dokumentaatio on riittävällä tasolla ja standardien mukaiset vaatimukset ovat täytet-

ty. Näihin tavoitteisiin peilattuna tiukempi linja dokumentaatiovaatimuksille on perusteltu, jotta ulkopuolinen pystyy luotettavasti ja tehokkaasti muodostamaan käsityksen tehdystä tilintarkastustoimeksiannosta. On kuitenkin huomioitava, että kaikki toimenpiteet eivät sellaisenaan sovellu kaikille yrityksille, minkä vuoksi haastateltavien toivomuksena olisin nykyiseen verrattuna tarkempi yhtiö- ja alakohtaisten vaatimusten riskilähtöinen harkinta.

7.4 Tutkimuksen arviointi

Tutkimuksen arvioinnissa käytetään perinteisesti validiteetin ja reliabiliteetin käsitteitä. Reliabiliteetti tarkoittaa sitä, kuinka luotettavasti tutkimus mittaa tutkittavaa ilmiötä, kun taas validiteetilla tarkoitetaan valittujen menetelmien soveltumista tutkittavaan ilmiöön (Hirsjärvi & Hurme, 2008, 186-189). Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan reliabiliteetti ja validiteetti sopivat käsitteinä kuitenkin paremmin määrällisen, eli kvantitatiivisen tutkimuksen arviointiin, tutkimuksen luotettavuuden ollessa huomattavasti sopivampi mittari laadullisen tutkimuksen arviointiin. Parkkilan Välimäen ja Routasalon (2000, 136-137) mukaan laadullisen tutkimuksen luotettavuus voidaan jakaa neljään tekijään – uskottavuuteen, siirrettävyyteen, riippuvuuteen ja vahvistettavuuteen. Laadullista tutkimusta arvioidessa on perusteltua tarkastella tutkielman luotettavuutta näiden tekijöiden kautta.

Luotettavasti suoritettu laadullinen tutkimus sisältää perustellusti valitut tutkimusmenetelmät ja kerännyt aineiston sopivalla tavalla. Tutkijan on pystyttävä selkeästi perustella valitut menetelmät ja aineisto, sekä niiden pohjalta tehdyt tulokset ja johtopäätökset. Laadukkaana tutkimuksen tunnuspiirre on myös perinpohjainen aiempaan kirjallisuuteen ja tutkimuksiin perehtyminen ja huolellinen teoriapohjan laatiminen. Tutkimuksessa on pyritty muodostamaan monipuolinen ja kansainvälinen teoriapohja aiheelle. Tutkijan tulisi ideaalitulanteessa perustella jatkuvasti ja kriittisesti tekemiään valintoja tutkimuksen edetessä. Tässä tutkimuksessa uskottavuus on pyritty turvaamaan haastattelujen perinpohjaisella litteroinnilla ja tarkalla analysoinnilla. Lisäksi haastattelut pyrittiin nauhoittamaan ja toistamaan mahdollisimman laadukkaana, jotta vastaukset eivät sisältäisi tulkinnanvaraisia, tai epäselviä kohtia. (Hirsjärvi & Hurme, 2008, 128-129.) Tutkimuksen siirrettävyys tarkoittaa tulosten ilmenevistä myös poikkeavissa konteksteissa. Tutkimuksen tulokset pohjautuvat verrattain pieneen joukkoon haastateltavia, jotka edustivat jokainen samaa tilintarkastusyhteisöä, joten on perusteltavaa pohtia kriittisesti olisivatko tulokset vastaavia esimerkiksi muiden tilintarkastusyhteisöjen tilintarkastajia haastatteleamalla, tai toistamalla tutkimus esimerkiksi viiden vuoden päästä. Tässä tapauksessa on todettava, että tutkijalla ei ole edellytyksiä arvioida tutkimuksen siirrettävyyttä riittävällä tasolla. Riippuvuudella tarkoitetaan tutkimuksen suorittamista oikein ja tutkimusta ohjaavien periaatteiden mukaisesti. Tutkimus noudattaa hyvin perinteistä laadullisen tutkimuksen kaavaa, joten on perusteltua esittää, että tutkielman luotettavuus on riippuvuuden näkökulmasta riittävällä tasolla. Tutkimuksen luotettavuutta voidaan lisäksi arvioida vielä vahvistettavuuden näkökulmasta, joka tarkoittaa oikeutettuja päätelmiä ja ratkaisuja, eli ulkopuolisen on pystyt-

tävä seuraamaan tutkijan päätelmiä ja ajatuksen kulkua tutkimuksen perusteella. Tutkielmassa on pyritty avoimesti perustelemaan ja esittämään esimerkiksi tutkimusmenetelmät ja tuotu tuloksia esille suorien lainausten kautta.

Laadullisessa haastattelututkimuksessa haastattelijan ja haastateltavan ominaisuudet ja keskinäinen suhde saattavat vaikuttaa vastauksiin ja tuloksiin, sillä haastattelujen tulos on aina seurausta haastattelijan ja haastateltavien keskinäisestä toiminnasta, jolloin esimerkiksi haastattelijaa saattaa ohjata haastateltavien vastauksia tiedostamattaan (Hirsjärvi & Hurme, 2008, 186-188). Haastattelutilanteissa haastattelijaa pyrki osallistumaan keskusteluun mahdollisimman vähän, jotta riski vastauksiin vaikuttamiselle minimoituisi. Lisäksi tutkijan asema haastattelukysymysten laatijana, haastatteluiden läpiviejänä, sekä tulosten tulkitsijana asettaa tutkijan puolueettomuuden erittäin olennaiseksi tekijäksi tutkielman luotettavuuden kannalta. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 134-135.) Tämän vuoksi haastatteluaineisto on litteroitu, ja analysoitu huolellisesti, jotta aineiston käyttö olisi mahdollisimman objektiivista.

7.5 Mahdollinen jatkotutkimus

Tässä tutkielmassa lähestyttiin aihetta laadullisen tutkimuksen kautta, minkä vuoksi tulokset eivät lähtökohtaisesti ole yleistettäviä. Jatkotutkimuksen näkökulmasta olisi mahdollista laajentaa aineistoa kutsumalla haastateltavia jokaisesta Big 4- yrityksestä, jolloin tutkimuksen tulokset olisivat kattavampia ja luotettavampia. Tämä kuitenkin vaatisi todennäköisesti huomattavasti enemmän resursseja ja ajankäyttöä tutkijalta, jotta aineisto saataisiin tehokkaasti ja luotettavasti kerättyä.

Toinen näkökulma jatkotutkimukselle voisi olla tarkempi laadunvalvonnan muutoksen tutkiminen. Tilintarkastuksen laadunvalvonta siirtyi PRH:n alaisuuteen vuonna 2016. Tutkimuksen ja aiheen kannalta olisi mielenkiintoista tutkia miten laatuvaatimukset ovat muuttuneet verrattuna aiempaan ja miten tilintarkastajien kokemukset ovat sen myötä muuttuneet. Haastatteluissa nousi usean tilintarkastajan vastauksissa mainintoja, että laatuvaatimukset ovat nousseet nopeammin lähivuosina. Toisaalta ulkoista laadunvalvontaa voisi tutkia myös yhteiskunnallisesta näkökulmasta, esimerkiksi tutkimalla tuottaako aiempaa tiukempi linja todellisuudessa hyötyä yhteiskunnan näkökulmasta, esimerkiksi vähentämällä virheellisten tilintarkastuskertomusten määrää, tai parantaako tiukat dokumentaatiovaatimukset keskimääräistä dokumentaation laatua pitkällä tähtäimellä. Yhteiskunnallista näkökulmaa voisi lisäksi täydentää tutkimalla ja vertaamalla muiden maiden tilintarkastusvalvontaa ja valvontaprosessia Suomalaiseen ja vertailemalla niiden tehokkuutta ja painopistealuetta.

Tutkimuksen tuloksiin vaikuttaa todennäköisesti ulkoisen laadunvalvonnan muutoksen ajankohtaisuus ja tuoreus, minkä vuoksi mahdollisesti tulevaisuudessa, toteutettu vastaava tutkimus saattaisi tuottaa eriäviä tuloksia. Tilintarkastusvalvonnan muutoksen kritiikki on osaltaan todennäköisesti muutosvastarintaa, joka saattaa laantua ajan saatossa, mikäli tiukempi laadunvalvonta todella parantaa tilintarkastuksen laatua. Esimerkiksi viiden, tai kymmenen

vuoden päästä toistettuna tutkimus tuottaisi todennäköisesti tarkempaa tutkimustietoa PRH:n laadunvalvonnan todellisista vaikutuksista.

LÄHTEET

- Ahvonen, K. 2018. Laadunvalvonta pienissä tilintarkastusyhteisöissä. Pro Gradu- tutkielma. Lappeenranta: Lappeenrannan teknillinen yliopisto.
- Alakare, S., Koskinen, H.T., Reinikainen, M., Sedig, R. & Simola, A-M. 2008. Uusi tilintarkastuslaki: säännöksistä käytäntöön. Helsinki: KHT-Media.
- Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino
- Arruñada, B. 2000. Audit Quality: Attributes, Private Safeguards and the Role of Regulation. Universitat Pompeu Fabra.
- Beck, P., Frecka, T. & Solomon, J. 1988. An empirical analysis of the relationship between MAS involvement and auditor tenure: implications for auditor independence. *Journal of Accounting Literature*, 7, 65-84.
- Christensen, B.E., Glover, S.M, Omer, T.C. & Shelley, M.K. 2016. Understanding Audit Quality: Insights from Audit Professionals and Investors. *Contemporary Accounting research*, 33,6, 1648-1684.
- Choi, J.H., Kim, C. & Zhang, Y. 2010. Audit office size, audit quality and audit pricing. *Auditing: a journal of accounting and economics*, 20, 297-322.
- DeAngelo, L. 1981. Auditor size and quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3, 182-199.
- Duff, A. 2004. AUDITQUAL: Dimensions of audit quality. University of Paisley. The institute of Chartered Accountants of Scotland.
- Duff, A. 2009. Measuring audit quality in an era of change: An empirical investigation of UK audit market stakeholders in 2002 and 2005. *Managerial Auditing Journal*, 24, 5, 400-422.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino
- Fernando, G.D., Ahmed, M. & Randal, J. 2010. Audit quality attributes, client size and cost of equity capital. *Review of Accounting and Finance*, 9, 4, 363-381.
- Financial Reporting Council. 2008. The audit quality framework. Haettu osoitteesta: <https://www.frc.org.uk/getattachment/a5650f5c-02d3-4467-a1c9-9ef433c2cd20/;.aspx>

- Francis, J.R. & Yu, M.D. 2009. Big 4 office size and audit quality. *Accounting review*, 84, 1521-1552.
- Francis, J.R. 2011. A Framework for Understanding and researching Audit Quality. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, Vol. 30, 2, 125-152.
- Frankel, R.M., Johnson, M.F. & Nelson, K.K. 2002. The Relation between auditors' fees for nonaudit services and earnings management. *The Accounting review*, 35, 1, 71-105.
- García Osma, B., Gisbert, A., & de las Heras Cristóbal, E. 2014. Public oversight systems for statutory auditors in the European Union. *European Journal of Law and Economics*, Vol 44, 3, 517-552.
- Harvio, S. 2009. Sidosryhmäyhteistyö ja -johtaminen osana strategista laatujohtamista. Oulu: Oulun Yliopisto.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Helsinki University Press.
- Horsmanheimo, P., Kisanlahti & T., Steiner, M. 2007. Tilintarkastuslaki - Kommentaari. Helsinki: WS Bookwell Oy
- Horsmanheimo, P & Steiner, M. 2002. Tilintarkastus - asiakkaan opas. Helsinki: WSOY Lakitieto.
- International Auditing and Assurance Standards Board. 2013. A Framework for audit quality.
- Ittonen, K. 2010. A Theoretical Examination of the Role of Auditing for Private Firms: Evidence from Finland. *International Journal of Accounting* 15, 88-108.
- Jensen, M. & Meckling, W. 1976. Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, Vol. 3, 4, 305-360.
- Kiesi, J. 2018. Tilintarkastuslakiuudistuksen vaikutukset tilintarkastajien valvontaa. Pro Gradu- tutkielma. Lappeenrannan teknillinen yliopisto, School of Business and Management.
- Kihn, L.A., Leponiemi, U., Oulasvirta, L., Vahtera, V. & Wacker, J. 2015. Tilintarkastuksen ja arvioinnin symposium: Näkökulmia tilintarkastuksen uudistumiseen ja standardeihin. Tampereen yliopisto Johtamiskorkeakoulu. Tampere: Tampere University Press
- Knechel, R. & Shefchik, L. 2014. Audit Quality. *The Routledge Companion to Auditing*. London: Routledge, 130-147.
- Kosonen, L. 2005. Vaarinpäidosta virtuaaliaikaan: Sata vuotta suomalaista tilintarkastusta. Lappeenrannan teknillinen yliopisto.
- Lahti, H. 2006. Tilintarkastuksen laatu ja laadunvarmistus. Laadunvarmistuksen vaikutukset tilintarkastuksen laatuun HTM- tilintarkastajien näkökulmasta. Pro Gradu- tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Taloustieteiden tiedekunta.
- Li, J. & Lin, J. 2005. The relationship between earnings management and auditor quality. *Journal of Accounting and Finance research*, 12, 1, 1-11.
- Lin, J.W. & Hwang, M. I. 2010. Audit Quality, Corporate Governance, and Earnings Management: A Meta-Analysis. *International Journal of Auditing*, 14, 57-77.

- Louis, H. 2005. Acquirers' abnormal returns and the non-Big 4 auditor clientele effect. *Journal of Accounting and Economics*, 40, 1-3, 75-99.
- Palmrose, Z. 1988. An analysis of auditor litigation and audit service quality. *The Accounting review*, 55-73.
- Parasurman, A., Zeithaml, V.A. & Berry, L.L. 1988. Servqual: "A multiple-item scale for measuring consumer perc." *Journal of retailing*, 64, 1, 12.
- Parkkila, M., Välimäki, M. & Routasalo P. 2000. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Patentti- ja rekisterihallitus. 2016. Tilintarkastusalan markkinaseurantatiedonraportti 2015. Tilintarkastusvalvonta. PRH/3107/1003/2016.
- Patentti- ja rekisterihallitus. 2018. Vuosiraportti laaduntarkistuksista. PRH/3585/1005/2018.
- Patentti- ja rekisterihallitus. 2019a. Mitä on hyvä tilintarkastustapa? [Viitattu 9.9.2019]. Haettu osoitteesta: <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/mitaonhyvatilintarkastustapa.html>
- Patentti- ja rekisterihallitus. 2019b. Tutkinnot ja Kantelut. [Viitattu 9.9.2019]. Haettu osoitteesta: https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tutkinnot_ja_kantelut.html
- Patentti- ja rekisterihallitus. 2019c. Laaduntarkastukset. [Viitattu 17.9.2019] Haettu osoitteesta: <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu.html>
- Patentti- ja rekisterihallitus. 2019d. Laaduntarkastusten havainnot. [Viitattu 17.9.2019] Haettu osoitteesta: <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/laaduntarkastustenhavainnot.html>
- Penttilä, O. 2013 Tilintarkastuksen sääntely, ISA-standardit ja pienten yritysten tilintarkastus Suomessa – tilintarkastajien näkemyksiä. Pro Gradu- tutkielma. Kauppakorkeakoulu, Aalto-yliopisto.
- Penttinen, V. 2018. Tilintarkastuksen laatu ja laadunvalvonta Pk-tilintarkastusyhteisöissä toimivien tilintarkastajien näkökulmasta. Pro Gradu- tutkielma. Jyväskylän yliopiston Kauppakorkeakoulu.
- Raghunandan, K., Read, W.J. & Whisenant, J.S. 2003. Initial evidence on the association between nonaudit fees and restated financial statements. *Accounting Horizons*, 17, 223-234.
- Riistama, V. 1999. Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö. Porvoo: WSOY - kirjapainoyksikkö.
- Robson, C. 1995. Real World research. A resource for social scientists and practitioner-researchers. Oxford: Blackwell.
- Sundgren, S.& Svanström, T. 2011. Audit office size, audit quality and audit pricing: evidence from small- and medium- sized enterprises. *Accounting and Business Research*, 43, 1, 31-55.
- Suomen Tilintarkastajat Ry. 2015. Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille ja kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluontoista tarkastusta, muita varmennuspal-

veluita ja liitännäispalveluita koskevat standardit ja muut ohjeet. Helsinki: ST-Akatmia Oy.

Suomen Tilintarkastajat Ry. 2019. Miksi tilintarkastus tehdään?. Haettu osoitteesta: <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/miksi-tilintarkastus-tehdaan>.

Sutton, S., Lampe, J. 1991. A Framework for Evaluating Process Quality for Audit Engagement, *Accounting and Business Research*, Vol 21, 83, 275-288.

Tilintarkastuslaki 18.9.2015 / 1141

Tomperi, S. 2018. Tilintarkastus: Normeista käytäntöön (4., uudistettu painos.). Helsinki: Edita.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Ylärinta, M. 2006. Between two worlds - stakeholder management in a knowledge intensive governmental organisation. Turku: Turun Kauppa-korkeakoulu.

Usva, E. 1957. Liiketoiminnan hallinnon tarkastuksesta. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Velte, P. & Freidank, C. 2015. The link between in- and external rotation of the auditor and the quality of financial accounting and external audit. *European Journal of Law and Economics*, Vol 40, 2, 225-246.

Teemahaastattelurunko

Päivämäärä:

Aika:

Osallistujat:

1. Taustatiedot
 - a. Nimi
 - b. Työkokemus tilintarkastajana
 - c. Mahdollinen auktorisointi
2. Ulkoisen valvonnan taustatiedot
 - a. Oletko ollut osallisena PRH:n laadunvalvonnassa, tai toimeksiannossa, joka valittu laadunvalvontaan?
 - b. Millaisia kokemuksia? Mitä valvonnassa ilmeni? Tulos?
 - c. Oliko valvontaan osallistuminen hyödyllistä? Oliko se konsultoivaa ja keskustelevaa.
 - d. Jos ei osallisena, niin millaisia kokemuksia, esimerkiksi kollegoilta kuultua?
3. Laadunvalvonta ja laatu
 - a. Oletko tietoinen PRH:n laatuvaatimuksista? Millaista on vaadittava dokumentointi, jotta laadunvalvonta on hyväksytty?
 - b. Tiedottaako PRH tarpeeksi hyvin laatuvaatimuksista?
 - c. Minkälainen vaikutus PRH:n laadunvalvonnalla on tilintarkastustyöhön? Ovatko dokumentaatiovaatimukset kiristyneet urasi aikana?
 - d. Mistä tekijöistä koostuu laadukas tilintarkastus?
 - e. Vastaavatko PRH:n ulkoisen laadunvalvonnan vaatimukset todellisen tilintarkastustyön laatua koskevia vaatimuksia? Ovatko valvontatoimenpiteet aiheellisia?
 - f. Koetko, että laadunvalvonta edesauttaa, tai haittaa tilintarkastustyötä? Millaisia etuja tai hyötyjä?
 - g. Koetteko, että PRH:n laadunvalvonta lisää tilintarkastuksen laatua ja uskottavuutta?
 - h. Millaisia ajatuksia mahdollinen tuleva laadunvalvontaan valinta herättää? Jos auktorisoimaton, miten työssäsi otan huomioon mahdollisuuden?
 - i. Mitä ajatuksia herättää, että vain 35% valvontaan valituista tarkastuksista läpäisee valvonnan ensimmäisellä kierroksella?
 - j. Kohtelee PRH kaikkia tilintarkastajia ja tilintarkastusyhteisöjä tasapuolisesti?
 - k. Miten kehittäisit tilintarkastuksen ulkoista laadunvalvontaa?
 - l. Tuottaako ulkoinen tilintarkastuksen valvonta hyötyä, tai haittaa tilintarkastuksen sidosryhmille, kuten asiakkaille?
 - m. Tuottaako ulkoinen laadunvalvonta lisäkustannuksia tilintarkastajille, tai vaikuttaako se kannattavuuteen?
 - n. Mitä muuta tilintarkastuksen laadunvalvonta tarkoittaa teille?
4. Valvonnan painopisteistä esimerkkejä

”Tilintarkastusdokumentaatiosta ei käy ilmi kaikkia tehtyjä tarkastustoimenpiteitä”

 - a. Ajatuksia, mitä riskejä?
 - b. Miten varmistat riittävän dokumentoinnin?
 - c. Mitkä tekijät muodostavat laadukkaana dokumentoinnin?
 - d. Panostatko laadukkaaseen dokumentointiin? Miten?

” Tilintarkastaja ei ole asettanut, tai käyttänyt olennaisuutta suunnitellessaan ja suorittaessaan tilintarkastusta”

 - e. Ajatuksia, mitä riskejä?
 - f. Mitkä tekijät ovat olennaisimpia olennaisuutta määrittäessä ja soveltaessa?
 - g. Panostatko olennaisuuden määrittämiseen ja miten sovellet olennaisuutta tarkastustyössä? Miten?